

ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПЕТРА МОГИЛИ
НАВЧАЛЬНО НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ

Кафедра соціальної роботи, управління і педагогіки

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ЗА ПЕРШИМ РІВНЕМ ВИЩОЇ ОСВІТИ (БАКАЛАВР)
НА ТЕМУ:

**«РОЛЬ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У ФОРМУВАННІ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ БАТЬКІВ СТАРШИХ
ПІДЛІТКІВ»**

Виконала: студентка 4 курсу, 461-з групи
галузь знань:
23 Соціальна робота
спеціальності:
231 Соціальна робота
Веселовська Ганна Адольфівна

Керівник:
к. пед. н., доцент
Файчук Олена Леонідівна

Рецензент:
к.н. з держ.управл., доцент
Штрирьов Олександр Миколайович

м. Миколаїв – 2024 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ БАТЬКІВ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ.....	6
1.1. Сутність та складові психолого-педагогічної культури батьків	6
1.2. Роль батьківського авторитету у вихованні старших підлітків	13
1.3. Психолого-педагогічна характеристика старших підлітків	20
Висновки до першого розділу.....	28
РОЗДІЛ 2. І НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА З ВИЗНАЧЕННЯ РОЛІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У ФОРМУВАННІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ БАТЬКІВ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ.....	31
2.1. Практичний досвід соціальної роботи у напрямку формування психолого-педагогічної культури батьків	31
2.2. Організація та аналіз результатів науково-дослідної роботи з визначення ролі соціального працівника у формуванні психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків	36
2.3. Рекомендації щодо удосконалення процесу формування психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків...	51
Висновки до другого розділу.....	56
ВИСНОВКИ.....	58
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	60
ДОДАТКИ.....	64

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Педагогічна культура батьків – це осмислений, а іноді й неусвідомлений досвід власного дитинства, результат освіти, самоосвіти, психологічного розвитку особистості. Особливо вона актуалізується з народженням дитини, яка своєю появою на світ, своїми кроками по життю стимулює бурхливий розвиток педагогічної культури батьків. Нерідко батьки виходять у своєму розвитку на необхідний рівень педагогічної культури тоді, коли їхні діти стали дорослими, осмислюючи власні промахи, помилки, нереалізовані можливості. Це ще раз підтверджує важливість ролі батьків у спрямуванні процесу виховання дітей у сім'ї (зокрема старших підлітків), накладає особливу відповідальність на них стосовно збагачення педагогічних знань, підвищення педагогічної культури.

Виховання підлітків має свої труднощі, пов'язані з особливостями їх фізіологічного розвитку, що впливає і на розвиток пізнавальних процесів, проявляється в їх загальній реакції на виховні впливи. Як відомо, до 17 років фізіологічне і психологічне формування людини ще остаточно не завершено. У цьому віці триває інтенсивний розвиток розумової діяльності людини: вона стає здатною сприймати і переробляти порівняно великий обсяг інформації. У неї ускладнюються психологічні та етичні стосунки з товаришами і дорослими. Влада дорослих над учорашньою дитиною поступається місцем їх моральному авторитету, а при слабкості цього авторитету неминуче виникають конфлікти між підлітками і дорослими.

Поняття юнацького віку як окремого вікового періоду стало предметом психологічного дослідження наприкінці XIX століття. Питанням вікової періодизації присвячені наукові роботи зарубіжних дослідників: А. Бандури, Ф. Райса, Р. Селмана, А. Фрейда, З. Фрейда, Р. Хевігхерста, Е. Еріксона й інших. Питання юнацької психології вивчено в дослідженнях К. Юнга, К. Левіна й інших.

Отже, виникає необхідність теоретичного осмислення виховання у сім'ї через виділення та аналіз психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків.

Мета кваліфікаційної роботи – на основі науково-дослідної роботи розробити рекомендації щодо удосконалення процесу формування психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків у діяльності соціального працівника.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

- проаналізувати сутність та складові психолого-педагогічної культури батьків;
- надати психолого-педагогічну характеристику старших підлітків;
- проаналізувати практичний досвід формування психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків;
- на основі проведеної науково-дослідної роботи розробити рекомендації щодо покращення процесу формування психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків у діяльності соціального працівника.

Об'єктом дослідження виступає феномен психолого-педагогічної культури батьків.

Предмет дослідження – роль соціального працівника у формуванні психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків.

У процесі вирішення поставлених завдань використано комплекс **методів** наукового дослідження, зокрема:

- загальнонаукові (аналіз, синтез, систематизація, зіставлення), що використовувалися для дослідження навчальної і наукової літератури та періодичних видань з питань психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків;
- інтерпретаторсько-аналітичні – сприяли вивченню вітчизняних і зарубіжних наукових джерел, систематизації, порівняння, узагальнення;

– соціологічні – опитування соціальних працівників та батьків старших підлітків щодо визначення особливостей формування психолого-педагогічної культури.

Наукова новизна дослідження полягає у тому, що було уточнено суть та визначено особливості психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків; обґрунтовано роль батьківського авторитету у вихованні старших підлітків.

Теоретичне значення наукової роботи полягає у: розкритті особливостей формування психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків, обґрунтуванні ролі соціальних працівників у цьому процесі, розробці рекомендацій щодо удосконалення процесу формування психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків у діяльності соціального працівника.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що результати дослідження можуть бути впроваджені в роботу фахівців соціальної сфери, використані в процесі розробки змісту фахових і вибіркових дисциплін для здобувачів вищої освіти спеціальності «Соціальна робота».

Експериментальна база. Констатувальний експеримент проводився на базі Центрів соціальних служб Миколаївської області, а також за участі батьків старших підлітків, які проживають у місті Миколаїв. Всього у дослідженні взяли участь 25 респондентів.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний зміст кваліфікаційної роботи викладено на 72 сторінках друкованого тексту. Кількість найменувань у списку використаних джерел – 42.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАННЯ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ БАТЬКІВ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

1.1. Сутність та складові психолого-педагогічної культури батьків

Педагогічна культура батьків – це педагогічна підготовленість і зрілість їх як вихователів, що дає реальні позитивні результати в процесі сімейного і суспільного виховання дітей. Педагогічна культура є складовою частиною загальної культури батьків. У ній закладений досвід виховання дітей у сім'ї, придбаний різними категоріями батьків безпосередньо у своїй країні або інших країнах, а також узятий з міжнародної сімейної педагогіки.

Основою для визначення поняття "педагогічна культура" є філософське розуміння культури як характеристики розвитку творчих сил і здібностей людини та вчення про провідну роль діяльності в її формуванні. Особистісний прояв культури реалізується в повсякденній діяльності, у стосунках, поведінці, стилі життя, побуті, засвоєнні культурних досягнень, знань, навичок, умінь. Педагогічна культура батьків є складовою частиною загальної культури людини. Вона втілюється у творчій виховній діяльності і слугує формуванню духовно багатой і всебічно розвиненої особистості. Тому ми її сприймаємо як складне, інтегративне, динамічне особистісне утворення, яке визначає тип, стиль і способи поведінки батьків у виховній діяльності [36].

Поняття психолого-педагогічна культура батьків у сучасній науці трактується по-різному: як сукупність рівнів педагогічної підготовленості та розвитку певних якостей батьків, що відображає ступінь їхньої зрілості як вихователів та проявляється у процесі діяльності щодо сімейного та суспільного виховання дітей; як система, що вибудовується на основі мотиваційної, інформаційної, операційної підсистеми; як рівень педагогічних

знань батьків у сукупності з уміннями та навичками, які використовуються в повсякденній виховній діяльності; як складне, інтегративне, динамічне особистісне утворення, яке визначає тип, стиль і способи поведінки батьків у виховній діяльності [1, с.17 - 24].

У науці вже склалося декілька підходів до розуміння сутності, структури і функцій психолого-педагогічної культури в цілому. Вивчення проблем індивідуальності людини і педагогічної культури започаткувалося ще в античні часи в рамках античної філософії (Левкіпп, Демокрит, Главкон, Аристотель). У період Середньовіччя й епохи Відродження ця проблематика цікавила багатьох відомих мислителів, зокрема Р. Веронського, Ф. Петрарку, Н. Кузанського, П. Абеляра. Пізніше, у XVIII - XIX ст., питання педагогічної діяльності людини розглядалися на загальнофілософському рівні, насамперед у працях І. Канта, І. Фіхте, А. Фейєрбаха. Представники американської і західноєвропейської психолого-педагогічних шкіл Дж. Дьюї, А. Біне, Ф. Берк, Дж. Ван Сикль, Е. Паркхерст, І. Ф. Гербарт пов'язали проблематику виховання з педагогічною діяльністю. Вони конкретизували уявлення про зв'язок психолого-педагогічної культури особистості та стилю виховної діяльності.

Найбільша ж кількість досліджень щодо зазначеної теми було здійснено в другій половині XX століття. Основну увагу дослідників було спрямовано на вивчення окремих компонентів, що характеризують стиль педагогічної діяльності. На сьогодні більшість педагогічних і психологічних досліджень стилю педагогічної діяльності ґрунтуються на теоретичних положеннях Л. С. Виготського, О. М. Леонтьєва, П. Я. Гальперіна, С. Л. Рубінштейна, Б. Г. Ананьєва, Є. А. Климова, В. С. Мерліна, Н. В. Кузьміної, З. Ф. Єсарєвої [24].

Педагогічна освіта батьків покликана збагатити родинне виховання, сприяти зміцненню всіх його ланок, передусім педагогічної компетентності. У своєму вихованні батьки повинні побачити можливості розвитку спілкування і спільної діяльності з дитиною, зробити свою педагогічну

позицію більш адекватною, гнучкою, прогностичною. Важливим чинником для психолого-педагогічної самоосвіти батьків та підвищення їхньої педагогічної компетенції також є педагогічна культура.

Педагогічна культура батьків – це важлива складова загальної культури, в якій втілено накопичений людством досвід виховання дітей і підлітків у сім'ї. Вона слугує власне соціально-педагогічній діяльності батька і матері, допомагає їм уникнути традиційних помилок у сімейному вихованні, знаходити вірні рішення в різних ситуаціях.

Педагогічна культура батьків включає такі складові: систему знань із педагогіки, психології, соціології, етики, естетики, фізіології зростаючої особистості; уміння використовувати ці знання у практиці виховання; любов до дітей і виховної роботи з ними (Рис. 1.1).

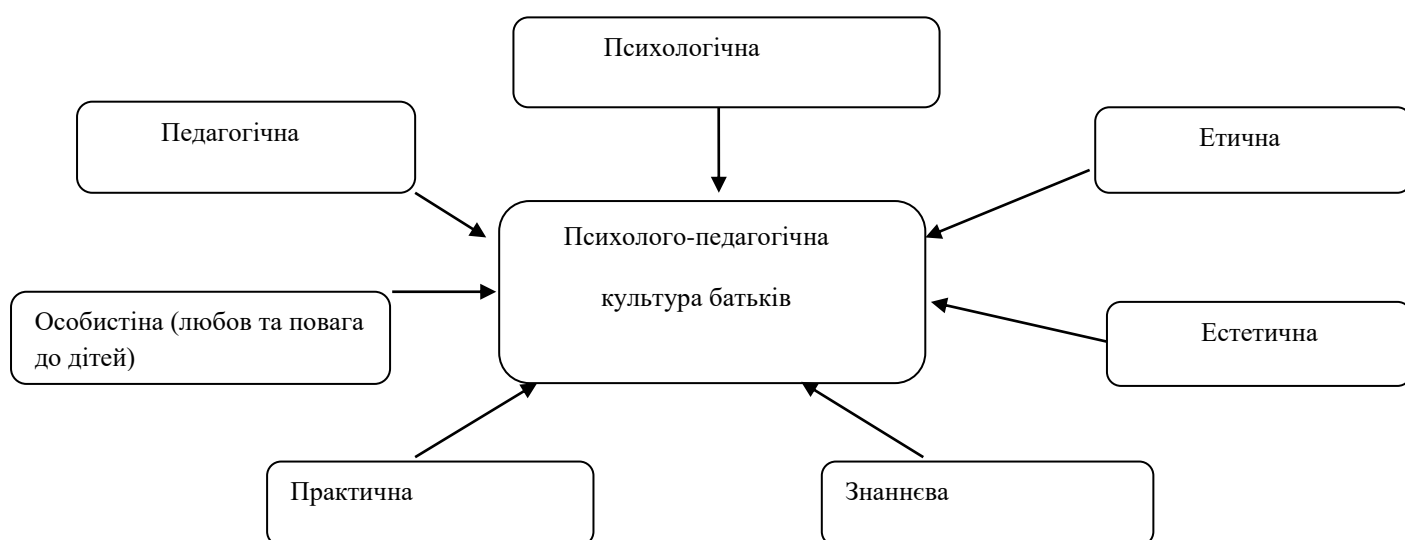

Рис. 1.1. Складові педагогічної культури

Виховання батьків визначається як формування мотиваційної, змістовної і конструктивної підсистем; поліпшення механізму регулятивних систем і систем, які пов'язані з умовами реалізації виховання в сім'ї.

Мотиваційна підсистема – це сукупність потреб, інтересів, бажань, планів, програм, спонукань. Виховна діяльність завжди опосередкована інтересами і може реалізовуватись без використання механізму емоцій. Формування мотиваційного компонента передбачає стимулювання інтересів, цілеспрямованості, бажань молодих батьків з урахуванням сукупності установок особистості, а також визначення мети виховання дошкільників в умовах сім'ї, складання відповідних планів і програм [36].

Змістовна підсистема являє собою забезпечення батьків надійними і усвідомленими знаннями психолого-педагогічного мінімуму виховання дітей. Змістовний компонент педагогічної культури батьків визначається завданнями сімейного виховання [19]. Основні з них такі:

- 1) турбота про здоров'я дитини, нормальний розвиток її почуттів і сприймання (органів слуху, нюху, зору, смаку);
- 2) піклування про всебічний розвиток дитини, формування її мовлення, елементарних знань та уявлень про навколишній світ за допомогою пісень, казок, загадок, лічилок, скоромовок, прислів'їв тощо;
- 3) формування ціннісних орієнтацій у дитини з позицій добра, справедливості, людяності, чесності, почуття власної гідності;
- 4) створення сприятливої атмосфери співробітництва;
- 5) залучення дитини до народних традицій та до активної участі у народних і сімейних святах.

Конструктивний компонент являє собою сукупність всіх видів, форм, умінь, навичок особистості, прийомів, методів, що використовуються у виховній діяльності батьків. Він передбачає практичне вміння творчої реалізації основних компонентів і параметрів педагогічної культури в практиці сімейного виховання дошкільників.

Складний та динамічний за структурою характер педагогічної культури батьків зумовлює необхідність дотримання у процесі її формування ряду вимог:

- цілісного підходу до вибору сукупності засобів, що забезпечують формування всіх компонентів педагогічної культури;
- урахування рівнів педагогічної підготовленості батьків та їх індивідуальних особливостей;
- досягнення наступності в поповненні знань і тісного їх взаємозв'язку з особистою практикою виховання дітей батька та матері.

Потрібно зазначити, що формування окремих компонентів педагогічної культури батьків не може відбуватись ізольовано і обов'язково призводить до вдосконалення одного іншим. Ефективність формування педагогічної культури забезпечується процесом, в якому головна увага надається структурній моделі, має програмно-цільовий, цілісний і безперервний характер, враховує суб'єктивну позицію батьків як носіїв загальнонаціональних і загальнолюдських цінностей, реалізується в їх особистій виховній діяльності. Ефективності формування сприяють також методи активізації навчально-виховного процесу батьків - дискусії з проблем виховання дітей, аналіз педагогічних ситуацій, розв'язання педагогічних задач, педагогічні ігри та індивідуальні завдання батькам, які спрямовані на формування спостережливості, навичок спільної діяльності з дітьми, вироблення здатності до самоаналізу та критичного ставлення до особистої виховної діяльності в сім'ї [4].

Важливим аспектом підготовки батьків є включення мотивогенних ситуацій, які орієнтовані на стимулювання саморозвитку і духовного розвитку батьків. Такий підхід забезпечить диференційованість процесу навчання, органічне поєднання дидактичних і методичних аспектів, дозволить зробити систему виховання батьків, формування їх педагогічної культури технологічною і відтворювати її в масовому педагогічному досвіді.

Дидактико-методичні контури системи необхідно зумовлювати в часових і просторових параметрах, спираючись на вік батьків та їх дітей. Це забезпечить самореалізацію батьків і їх самовдосконалення шляхом

зацікавленого сприймання необхідних їм знань, набуття навичок і можливість апробації набутого досвіду у власній сім'ї [3].

Порівняння вихідних рівнів і одержаних результатів по закінченні спеціальної підготовки і виховання батьків, а також контроль на проміжних етапах цього процесу дозволить об'єктивно оцінювати результативність і цілеспрямованість функціонування продуманої педагогічної системи виховання батьків [5, с.7].

Психолого-педагогічна самоосвіта батьків, як важливий чинник підвищення їхньої педагогічної компетенції спрямована на визнання ними рівноцінності дитини і дорослого як особистостей, спільне особистісне зростання, розвиток співпереживання і співчуття, формування навичок саморегуляції поведінки. Тому батькам обов'язково потрібно займатися самоосвітою для підвищення їхньої педагогічної компетенції [34].

Педагогічна культура батьків залежить від рівня їх освіти і загальної культури, від індивідуальних особливостей (здібностей, темпераменту, характеру), визначається багатством життєвого досвіду, рівнем власної вихованості. Іноді рівень педагогічної культури батьків недостатньо високий, що негативно позначається на результатах їх виховної діяльності, проявляється в низькому рівні вихованості сучасних дітей. Багато батьків некомпетентні в питаннях сімейного виховання, не знайомі з закономірностями розвитку і виховання дітей на різних етапах їхнього розвитку, чітко не уявляють цілі сімейного виховання, не бачать оптимальні шляхи їх досягнення, виховують власних дітей подібно до того, як виховували їх самих, не враховуючи соціальні та культурні зміни у спільноті. Підвищення педагогічної культури батьків є основою розкриття творчого потенціалу батьків та вдосконалення сімейного виховання.

Сім'я – це мала соціальна група, пов'язана шлюбними відносинами, в якій виробляється сукупність норм, поведінки, взаємодії батьків і дітей. У цій взаємодії кожен повинен виконувати певну функцію, займати конкретне місце в системі ролевих відносин. У своєму житті кожна людина має дві

родини - в якій вона народилася і виховувалася і ту, яку створить або створила сама. Саме в сім'ї формуються головні людські якості. Однак ми розуміємо, що виховання дітей у сім'ї та школі переслідує єдину мету і завдання, прагнення реалізувати спільний комплексний підхід до виховання [20].

У широкому соціально-педагогічному сенсі педагогічна культура батьків інтерпретується як складова загальної культури людини, в якій відображено накопичений людством досвід виховання дітей у сім'ї, такий рівень їхньої педагогічної спрямованості, який відображає міру зрілості як вихователів і виявляється в процесі сімейного виховання [28, с. 64].

Тобто, педагогічна культура батьків, з одного боку, віддзеркалює рівень оволодіння ними наявним у суспільстві соціально-педагогічним досвідом виховання, а з іншого — передбачає реалізацію цього досвіду у повсякденній життєдіяльності своєї сім'ї.

Низька педагогічна культура батьків спричинює їхнє безвідповідальне ставлення до виконання виховної функції, мотиваційну обмеженість щодо розв'язання проблем, пов'язаних із вихованням та розвитком дитини, формування батьківсько-дитячих взаємин, збільшення дефіциту теплоти та поваги між членами сім'ї, що призводить до формування в дитини низької самооцінки, невпевненості в своїх силах, розвитку негативних способів самоствердження в соціумі.

На думку С. Щербакової, більш правомірно вести мову не просто про педагогічну, а про психолого-педагогічну культуру батьків, акцентуючи на її психологічних засадах. Де пояснюється тим, що будь-який педагогічний спосіб, метод впливу та взаємодії з дитиною, будь-який крок батьків у напрямі формування та розвитку її особистості дуже важко здійснити без знання закономірностей психічного розвитку дитини, без розуміння психічних мотивів, які зумовлюють кожний її вчинок, без уміння протистояти тим міфам і помилкам з приводу особливостей дитячого

психічного розвитку і методів виховання, наявних у культурі поряд із науковою психолого-педагогічною системою поглядів.

Грунтуючись на таких ідеях, С. Щербакова пропонує розглядати психолого-педагогічну культуру батьків як особистісне утворення, що проявляється в їхній ціннісно-цільовій спрямованості на повноцінне виховання і розвиток дитини, здатності до рефлексії, самоконтролю, регуляції своєї поведінки, у творчому володіння психолого-педагогічними технологіями, знаннями, гуманістичним стилем взаємодії з дитиною [27].

Отже, ефективність сімейного виховання, повноцінний психічний та особистісний розвиток дитини залежать не просто від рівня психолого-педагогічної культури, а від рівня сформованості тих чи інших компонентів її структури. Визначаємо психолого-педагогічну культуру батьків старших підлітків як педагогічну підготовленість і зрілість їх як вихователів, що дає реальні позитивні результати в процесі сімейного і суспільного виховання дітей.

1.2. Роль батьківського авторитету у вихованні старших підлітків

Авторитет батьків — важлива складова успішності виховання дітей у родині. Набуття авторитету в очах власної дитини — копітка праця батька та матері. Важливим є, перш за все, бажання дитини розмовляти з батьками відверто. Авторитетні батьки не ставлять перед собою завдання покарати дитину, для них важливим є усвідомлення дитиною провини як такої. Сила батьків — не в тому, щоб підвищувати голос або брати в руки пасок, а в тому, щоб без зайвих істерик проаналізувати ситуацію та висунути до дитини цілком зрозумілі та обґрунтовані вимоги.

Авторитет (від лат. *auctoritas* – вплив, влада) – загально визнаний вплив особи чи організації у різних сферах суспільного життя, що ґрунтується на

знаннях, високих моральних якостях, досвіді. Справжній авторитет несумісний із “сліпим” поклонінням особі [35, с.13].

Авторитет батьків – визнаний вплив батьків на переконання й поведінку дітей, який ґрунтується на глибокій повазі й любові до батьків, довірі до високої значущості їхніх особистих якостей і життєвого досвіду, до їхніх слів, порад і вчинків. Авторитет батьків створюється в результаті правильного виховання і здорових стосунків у родині. Його міцність і дієвість залежать від єдності й послідовності вимог до дітей з боку дорослих членів сім'ї. Вимогливість батьків має поєднуватися з чуйним ставленням до дітей, знанням їхніх потреб, інтересів і нахилів, допомогою їм у навчанні, врахуванням їхніх індивідуальних і вікових особливостей [8, с.14].

Інколи авторитет визначають як відношення, за яких одна особистість домінує над іншою (інша має потребу в опорі). Безсумнівним є те, що в тих сім'ях, де батьки користуються авторитетом, між ними і дітьми зберігаються хороші взаємостосунки, діти поважають батька й матір, виконують їх поради і побажання. Відсутність авторитету батьків, як правило, приводить до того, що діти з батьками не радяться, на їх зауваження відповідають грубо, або й зовсім не реагують.

Питанням авторитету і ролі особистого прикладу батьків великого значення надавав видатний педагог ХХ століття В.Сухомлинський. Ці питання є предметом дослідження сучасної сімейної педагогіки (Т.Алексєєнко, І.Бєх, В.Кравець, А.Марушкевич, Т.Постовий, М.Стельмахович). Такі поняття, як авторитет і особистий приклад батьків посідають чільне місце в педагогіці, є запорукою успіху виховного процесу. Це є складовою основ успішного виховання дітей у сім'ї, яке включає сімейні взаємовідносини, культуру домашнього побуту і морального клімату в сім'ї, сімейний бюджет, педагогічний такт, знання батьками вікових та індивідуальних особливостей школярів, єдність дій школи, сім'ї, позашкільних навчальних закладів у вихованні дітей [35].

Авторитет батьків швидко втрачається тоді, коли він вибудований на неприйнятній основі. Якщо авторитет батьків базується на правильній основі, то ніякий зовнішній вплив не може його зруйнувати, повага до батьків не пропаде, слово батьків збереже для родини своє значення й силу.

Дехто із батьків вважає, що авторитет дається від природи, що це – особливий талант. Якщо таланту нема, то нічого і зробити не можна, залишається тільки позаздрити тому, в кого такий талант є. Ці батьки помиляються. Авторитет може бути організований в кожній сім'ї, і це навіть не дуже важка справа. На жаль, трапляються батьки, які організовують такий авторитет на фальшивих основах. Вони прагнуть, щоб діти їх слухалися, це їхня мета. А насправді – це помилка. Авторитет і слухняність не можуть бути метою виховання. Мета повинна бути тільки одна: правильне виховання[18].

Авторитет, побудований на фальшивих основах, допомагає тільки дуже короткий час, скоро все руйнується, не залишається ні авторитету, ні слухняності.

Провідними педагогами виділено такі види фальшивого авторитету:

Авторитет придушення. Такий авторитет найбільше притаманний батькові. Якщо батько дома завжди розсерджений, через кожний дріб'язок гримає на дитину, при кожному зручному і незручному випадку хапається за ремінь, на кожне питання відповідає грубістю, і кожную провину дитини карає, то це і є “авторитет придушення”. Такий батьківський терор тримає в напрузі всю сім'ю, не тільки дітей, а й матір. Він приносить шкоду не тільки тому, що залякує дітей, а й тому що представляє матір пустим створінням, здатним бути лише служницею. Такий авторитет не виховує, а лише викликає дитячу хибну і людську нікчемність і в той же час виховує в дитині жорстокість. Із безвольних дітей виростають нікчемні люди, які можуть протягом всього свого життя мститися за пригнічене дитинство [31].

Авторитет віддалі. Є такі батьки і матері, які впевнені в тому, щоб діти їх слухали, треба менше з ними спілкуватися, триматися якнайдалі і тільки зрідка виступати у ролі керівника. Цей вид авторитету був широко

застосований у деяких сім'ях інтелігенції, в таких сім'ях, батько дуже рідко виходив із власного кабінету, а свої розпорядження передавав через матір. Бувають і такі матері, в яких на першому місці своє власне життя, свої інтереси, свої думки. Діти таких матерів перебувають під наглядом бабусі або челяді. Такий авторитет не може бути корисним для сім'ї [35].

Авторитет чванства. Це особливий вид авторитету, але більш гірший. Деякі батьки вважають себе важливими людьми на роботі і демонструють це при будь-якій нагоді, а також і дома перед своїми дітьми. Батьки багато говорять про свою гідність і з пихатістю ставляться до інших людей. Під впливом поведінки батька, починають хизуватися перед своїми товаришами і діти, говорячи: “мій батько письменник”, “мій батько знаменитість”. Трапляється такий авторитет і серед матерів: важливі знайомства, дороге вбрання дають їм засади для чванства, що відокремлює їх від інших людей, а разом з тим і від своїх власних дітей [29].

Авторитет педантизму. У цьому випадку батьки впевнені, що кожне батьківське слово діти повинні вислуховувати особливо уважно, тому що їх слово - це святиня. Свої розпорядження вони віддають у холодному тоні, які повинні негайно стати законом. Такі батьки більше всього хвилюються, щоб діти не відчули, що батько помилився, що він людина не твердого характеру. Для такого батька вистачає справ на кожен день, тому що в кожному русі дитини він бачить порушення порядку. Для нього життя дитини, її інтереси проходять стороною, він нічого не помічає, окрім свого бюрократичного керівництва в сім'ї.

Авторитет резонерства. У цьому випадку батьки отруюють життя дитини нескінченними повчаннями та розмовами, і впевнені, що в повчаннях полягає головна педагогічна мудрість [35]. Але вони забувають, що діти – це не дорослі, що у дітей своє життя і його треба поважати. Дитина живе більш емоційно, ніж доросла людина, і найменше всього вона вміє займатися розмірковуванням. Звичка мислити повинна прийти до дитини поступово і

поволі, а постійні розмови повчального характеру батьків у свідомості дітей проходять майже безслідно. В такій родині завжди мало радості і посмішок.

Авторитет любові. Це найрозповсюдженіший вид фальшивого авторитету. Багато батьків впевнені у тому, що діти слухаються, якщо люблять батьків. А щоб заслужити цю любов, необхідно на кожному кроці виявляти її до дітей. Ніжні слова, ласка та зізнання сипляться на дітей в надлишковій кількості. Така сім'я настільки занурюється в світ сентиментальності і ніжних почуттів, що вже нічого іншого не помічає. Дуже швидко діти починають розуміти, що маму і тата можна обманути, тільки це слід робити з ніжним виразом обличчя. Їх можна навіть залякати, треба лише розсердитись і показати, що любов до них починає зникати. Саме так виростає сімейний егоїзм. З малих років дитина починає розуміти, що до інших людей можна підходити без всякої любові (бо всіх любити не можна) з холодним і цинічним розрахунком. Це дуже небезпечний вид авторитету, оскільки на його засадах виростають нещирі і хитрі егоїсти [31].

Авторитет доброти. У цьому випадку дитяча слухняність організується через дитячу любов, але вона викликається не позиціями, а поступливістю, м'якістю, добротою батьків. Вони все дозволяють, їм нічого не жаль, вони не скупі, вони хороші батьки. Вони бояться конфліктів і обирають сімейну злагоду і готові пожертвувати будь-чим, щоб все було гаразд. У такій сім'ї діти дуже швидко починають просто керувати батьками, а батьківська покірність відкриває простір для дитячих бажань, примх, вимагань. Лише тоді батьки дозволяють собі невеликий супротив, але буває, що вже пізно, бо в сім'ї вже утвердився шкідливий досвід.

Авторитет дружби. Дуже часто буває – діти ще не народились, а батьки вже вирішили: наші діти будуть нашими друзями. Взагалі це добре. Батько й син, мати й дочка можуть бути друзями і вони повинні ними бути, але все ж батьки залишаються старшими членами сім'ї, а діти їхніми вихованцями. І якщо дружба виходить за ці рамки, виховання закінчується і настає протилежний процес: діти починають виховувати батьків[29]. Такі

сім'ї частіше всього можна спостерігати серед інтелігенції. В таких сім'ях дуже часто діти називають батька на ім'я, грубо переривають розмову старших, повчають матір на кожному кроці і т.д.

Авторитет підкупу. Антиморальним видом авторитету, є авторитет, коли слухняність дітей просто купують подарунками і обіцянками. Батьки, не соромлячись, говорять: будеш слухняним, купимо тобі іграшку. У сім'ї, звичайно, можливе заохочення, але ні в якому разі не можна преміювати дітей за слухняність і гарне ставлення до батьків. Можна нагородити дитину за гарне навчання, за виконання справді важкого завдання. Та не можна заохочувати дітей до навчання, тієї чи іншої роботи звабливими обіцянками. В таких сім'ях виростають люди, котрі за все вимагають плату, інколи й не малу [31].

Звичайно, існує і справжній батьківський авторитет, корінням якого є якнайкраще виконання батьківських обов'язків. Батьки повинні знати, чим живе, цікавиться, що любить, чого хоче дитина. Батьки мають цікавитись з ким вона дружить, з ким і в що грається, що читає, як сприймає прочитане. Коли дитина навчається в школі, батьки повинні знати, як вона поводить себе в класі, як ставиться до школи й до вчителів, які в неї труднощі.

Все це треба знати, але це зовсім не означає, що дорослі мають набридати своїм дітям постійним і надокучливим розпитуванням, дешевим і настирливим шпигунством. Батьки повинні з самого початку створити такі умови, щоб дитина хотіла розповідати про себе [29].

На основі напрацювань провідних педагогів виділено такі види справжнього авторитету батьків:

Авторитет обізнаності – передбачає обізнаність батьків з особливостями фізичного і соціального розвитку дитини, її повсякденними успіхами й труднощами.

Авторитет вимогливості – передбачає достатній і об'єктивний контроль з боку матері та батька за ретельним виконанням донькою чи сином своїх обов'язків, а також доручень у різних сферах діяльності.

Авторитет допомоги – в житті кожної дитини буває багато випадків, коли вона не знає, як треба зробити, коли вона потребує поради і допомоги. Батьківську допомогу не можна нав'язувати, перевтомлюючи цим самим дитину. У деяких випадках необхідно просто надати змогу дитині самій виходити зі скрутного становища, тобто треба діяти так, щоб дитина звикала самостійно переборювати труднощі і вирішувати більш складні питання. Але необхідно бачити, як дитина це робить, не можна допустити, щоб вона заплуталась і впала у відчай. Іноколи навіть краще, щоб дитина відчувала увагу і довіру до її сил [31].

Рівень психолого-педагогічної культури батьків залежить від їх освіти, самоосвіти і загальної культури, індивідуальних особливостей (здібностей, характеру, темпераменту), багатства життєвого досвіду, зокрема власного дитинства, особистісного рівня вихованості. Психолого-педагогічна культура батьків, як складне особистісне утворення впливає на тип батьківської взаємодії, стиль і способи поведінки у виховній діяльності[14], а, отже - на набуття батьківського авторитету в очах своїх дітей.

Батьківський авторитет напрацьовується роками самовідданої, щоденної праці. І, в першу чергу, батьки мають працювати над собою, над своїм саморозвитком, постійно вдосконалюючи рівень власної психолого-педагогічної культури.

Отже, батьківський авторитет відіграє провідну роль у вихованні старших підлітків. Феномен батьківського авторитету досліджували різні вчені, розкриваючи його суть, фактори формування та різновиди. Нами визначено, що існує фальшивий (придушення, чванства, педантизму, підкупу тощо) та справжній (обізнаності, вимогливості, допомоги) батьківський авторитет. На батьківський авторитет та стиль взаємодії з дитиною, а отже і характер взаємовідносин впливає рівень психолого-педагогічної культури батьків.

1.3. Психолого-педагогічна характеристика старших підлітків

Підлітковий вік – це період великих змін у житті особистості. Він характеризується як кризовий і пов'язаний з перебудовою в трьох основних сферах: фізичній, психологічній та соціальній. Це вік самовизначення, становлення характеру.

Психологічний вік – конкретний, обмежений в часі етап психічного розвитку індивіда, що характеризується сукупністю закономірних типових психологічних змін та якостей. Слід зважати, що вікова періодизація психічного розвитку має умовний характер, так як психічне життя конкретного індивіда, підкоряючись загальним законам, все-таки розгортається своєрідно. Враховуючи це різні науковці по різному виділяють підлітковий період – приміром, у США фігурує вік тінейджерів з 13 по 19 років, в українській періодизації він охоплює частину підліткового та юнацького періодів [23, ст.55]:

Так, К. Юнг у теорії розвитку особистості виділив два періоди: першу та другу половину життя людини. Юнацький вік належить до першого періоду, який, за К. Юнгом, має деякі особливості. У людині переважає екстравертність, вона орієнтована на зовнішній світ, взаємодію космосу з навколишніми. Одним із ключових понять теорії особистості К. Юнга стало поняття самості, здобуття якої вчений називав індивідуалізацією.

Як уважає Е. Еріксон, юнацький вік – це сенситивний етап для формування ідентичності молодого людини, який здійснюється за рахунок наявних соціальних та індивідуально-особистісних виборів, ідентифікації та самовизначень [15, с. 156]. Загалом можна виокремити такі вікові рамки підліткового віку:

- Молодший підлітковий вік – 10 – 13 років;
- Старший підлітковий вік – 13 – 15 років;
- Рання юність – 15 – 18 років;

- Юність – 18 – 21 рік [23, ст. 59].

Французька психоаналітикиня й педіатриня Франсуаза Дольто виділяє такі фази підліткового віку:

- 11–13 років – молодший підлітковий або вік максимальної вразливості;
- 14–17 років – старший підлітковий вік, коли відбуваються суттєві структурні зміни в організмі дитини. Для цього періоду характерні складні переживання;
- 17–25 років – юність. До 25 років росте і збільшується в об'ємі мозок [7].

Аналіз наукових джерел дав змогу взяти за основу нашого дослідження вікову періодизацію виділену Франсуазою Дольто .

Підлітковий вік супроводжується різноманітними змінами в організмі та психіці індивіда. Так, на фізичному рівні у старших підлітків відбуваються суттєві гормональні зміни (величезний сплеск гормонів), на соціальному - підліток займає проміжне положення між дитиною і дорослим, на психологічному - підлітковий вік характеризується формуванням самосвідомості. Даний кризовий період є перехідним, готує людину до переходу на більш високу вікову ступінь. У різних підлітків криза протікає по-різному, що багато в чому визначається тим, як дорослі реагують на зміни в поведінці особи - намагаються бути більш чуйними і попереджувальними або залишають підлітка наодинці з проблемами [2].

Саме в цей період формуються моральні цінності, життєві перспективи, відбувається усвідомлення самого себе, своїх можливостей, здібностей, інтересів, прагнень проявити себе і стати дорослим, жага до спілкування з однолітками, які набувають у цей час значно більшого авторитету, ніж дорослі. Оформлюються загальні погляди на життя, на відносини між людьми, на своє майбутнє, іншими словами - формується повноцінна особистість.

Божович Л. І. підкреслювала, що в психічному розвитку дитини визначальним є не тільки характер його провідної діяльності, а й характер тієї системи взаємин з оточуючими його людьми, в яку він вступає на різних етапах свого розвитку.

Підлітковий вік характеризується суперечливістю і несподіваною поведінкою. Ці риси проявляються в різких коливаннях настрою: веселість змінюється тугою, смутком; впевненість в собі - боягузством, боязню і т. п.

Також в цей період простежується полярність психіки: цілеспрямованість, наполегливість і імпульсивність, підвищена самовпевненість та безапеляційність в думках.

Характерною особливістю психології підлітків є потреба в соціальному визнанні. Ця потреба є досить необхідною для члена суспільства, вона лежить в основі активної життєвої позиції особистості. У нормальних умовах дана потреба реалізується у підлітків в тому, що вони прагнуть досягти досконалості в фізичному, моральному або психологічному плані, домогтися успіху в будь-якій діяльності. Але іноді визнання однолітків, популярності в цьому віці можна домогтися несподіваними вчинками і діями [32].

У підлітковий період людина проходить великий шлях у своєму розвитку: через внутрішні конфлікти з самим собою та з іншими, через власні поразки і перемоги вона формує особистість. Поведінка підлітка часто парадоксальна: відвертий негативізм може поєднуватися з явною конформністю, прагнення до незалежності – з проханням про допомогу; нині він сповнений ентузіазму й енергії, а завтра в нього опустилися руки і він пасивно «пливе за течією». Ці різкі, контрастні переміни – характерні риси перехідного періоду від дитинства до того моменту, коли суспільство визнає людину дорослою. Однак у сучасному інформаційному суспільстві прагнення підлітка до статусу дорослого – мрія малодоступна. Тому в підлітковому віці дитина переживає не почуття дорослості, а почуття вікової неповноцінності. Підліток психологічно потрапляє в залежність від

предметного світу, як цінності людського буття. Він перетворюється на споживача, і споживання речей стає змістом його життя, набуває особливої ваги в його власних очах і в очах однолітків. Саме через властиві підлітковій культурі чинники відбувається регулювання відносин всередині вікових груп. Для підлітка стає значущим володіння певним набором речей, щоб підтримувати своє почуття особистості. При цьому споживчі запити підлітків під впливом реклами непомірно зростають [9, с. 345].

Важливою особливістю підліткового віку є пошук об'єкта для наслідування, вони постійно шукають собі кумира, і створюється враження, що без цього не мають сенсу життя. Вибір об'єкта для наслідування залежить від ступеня та ефективності педагогічного впливу на особистість підлітка, конкретної ситуації і найближчого оточення.

В силу вікових і психологічних особливостей сприйняття об'єкта наслідування у підлітків відрізняється від такого у дорослих. Дорослі в об'єкті наслідування, якщо він є, здатні бачити не тільки позитивні сторони, але і все негативне. Інша справа підлітки: об'єкт наслідування вони сприймають з максималістичної позиції. Всі риси характеру, звички, поведінку, думки, ідеали і цінності кумира оцінюються ними тільки позитивно. Така психічна особливість підлітків дозволяє їм позитивно оцінювати і засвоювати не тільки гідності, а й негативні риси характеру, звички, уподобання.

Багато хто з хлопців і дівчат підліткового віку вже стикався з «дорослими проблемами». Нерозуміння, невизначеність майбутнього і нерозділена любов, яка в цьому віці здається єдиною, можуть підкосити навіть дорослу людину. До пригніченого, самотнього підлітка приходять думки про те, що тут не так вже й добре, як може бути. Саме у цей час ввічливі адміністратори смертельних груп вже наготові з уявною підтримкою і розумінням, альбомами сумної монотонної музики і великою кількістю картинок з гнітючими пейзажами і словами про безвихідь. Модератори таких груп висилають підліткам різні завдання, останнім з яких

є акт суїциду, а для нагнітання атмосфери депресії і безвиході у підлітків вони застосовують цілий «маніпуляційний набір»: використовують потужні образи спокою («море китів», «тихий будинок», «150 зірок»), посилають гіпнотичні вірші, проводять нумерацію членів своїх груп і нагнітають містицизм. Далі, у якийсь момент, пропонують підлітку поранити себе, найчастіше – вирізати лезом на руці якесь слово або номер. Ці та інші способи доведення до самогубства тут називають «грою». Особливо на підлітків впливає час, в який творці груп воліють спілкуватися зі своїми жертвами – близько 4:00. Досвітній час і практична відсутність сну у підлітка інколи змішує сон і реальність, а дії відчуються нереальними. Тоді зловмисники і знаходять момент, щоб повідомити: «Все, що відбувається – сон. Вийди на дах, зроби крок униз – та прокинься» [9, с. 97].

Для профілактики подальшого поширення гри українські психологи радять не загострювати обстановку навколо «груп смерті» в соціальних мережах, а в спокійній обстановці розповісти дітям про можливість потрапляння під час пошуку в Інтернеті на такі групи та їх небезпеку, пояснювати, що їх інтернет-сторінку не повинні бачити сторонні особи; постійно обговорювати із дітьми не тільки їх успіхи в школі, а й те, яких вони мають друзів у реальному житті та в соціальних мережах, яку слухають музику; необхідно створювати в сім'ї атмосферу довіри та любові, яку повинна відчувати дитина, окрім того, необхідно давати дитині зрозуміти, що батьки вірять у потенціал дитини та завжди готові надати їй підтримку. Для профілактики залучення дітей до груп смерті рекомендується наступне:

- Приділяти більше уваги психологічному стану дитини.
- Перевіряти шкіряні покриття дитини на наявність пошкоджень.
- У разі їх виявлення, з'ясувати обставини, за яких вони з'явилися.
- Особливу увагу звертати на пошкодження різного роду.
- Перевіряти облікові записи (акаунти) дитини в соціальних мережах та групи, до яких входить акаунт.

- Перевіряти вміст спілкування у приватних чатах. Звертати увагу на коло спілкування дитини.
- Намагатися зайняти вільний час дитини спортивними або культурними секціями.
- Обов'язково контролювати те, які фото та відеофайли знаходяться в гаджетах дитини.
- Встановлювати функцію «батьківський контроль» на всіх гаджетах дитини.
- Слід пам'ятати, що з проблемою краще не боротися, а запобігати можливості її появи. Потрібно приділяти час та увагу дитині, виявляти цікавість до її життя та захоплень, а в разі прояву тривожної поведінки – обов'язково звертатися за допомогою фахівців.

Підліток прагне діяти та виглядати як дорослий, мати його права і можливості. Тому його розвиток супроводжується постійним рівнянням на дорослого. Це може виявлятися у наслідуванні дещо старших чи однолітків, які в чомусь виявилися вправнішими. Однак вплив ровесників не може применшити значення безпосередніх контактів з дорослими, спільних дій з ними. Саме в спільній діяльності дорослий має реальні можливості впливати на становлення особистості підлітка, його дорослішання. Тому для нього надзвичайно важливо зайняти правильну позицію в стосунках з дитиною.

Для підлітка характерна зміна ставлення до дорослих. Він починає критичніше оцінювати їх слова і вчинки, аналізувати поведінку, стосунки, соціальну позицію. Однак вимоги підлітка до дорослого є дещо суперечливими. Він прагне самостійності, протестує проти опіки, контролю, недовіри, відчуваючи водночас тривогу і ляк за необхідності долати проблеми, сподівається на допомогу і підтримку дорослого, але не завжди відверто зізнається в цьому.

Дорослий повинен бути другом підлітка, але особливим, — другом-приятелем, другом-наставником. Його завдання – допомогти дитині пізнати

себе, оцінити свої здібності і можливості, знайти своє місце в світі дорослих. Підлітки багато чого довіряють дорослим, якщо відчують прихильність з їхнього боку, байдужість дорослих вони сприймають боляче. Відсутність взаємної довіри не лише ображає, а й завдає значної шкоди їх морально-духовному розвитку. Наявність дорослого друга є найважливішою умовою нормального розвитку, гармонійного становлення особистості [29].

Важливе значення для підлітка має спільна діяльність із дорослими, організована на основі єдності інтересів, захоплень.

Зміст такої співпраці може бути різним. Підліток може допомагати батькам по господарству, навіть радити їм у певних справах, а дорослі мають дослухатися до його думки. Старший може залучити його до справ, якими він зайнятий. Така спільна діяльність породжує спільність переживань, почуттів, настроїв, намірів, полегшує контакт із підлітком, зумовлює емоційну та духовну близькість. У ній дитина пізнає складний внутрішній світ дорослих, глибину думок і переживань, вчиться турботливому ставленню до людей [33].

Розвиток дорослості є процесом становлення готовності дитини до життя в суспільстві. Він передбачає засвоєння суспільних вимог до особистості, діяльності, стосунків і поведінки дорослих.

Підлітковий вік є сенситивним для розвитку самосвідомості особистості. У підлітків виникає інтерес до себе, якостей своєї особистості, потреба оцінити, порівняти себе з іншими, розібратися у своїх почуттях і переживаннях. На основі розвитку самосвідомості, зростання вимог до себе, нового становища серед ровесників і старших у них з'являється прагнення до самовиховання. Вони намагаються розвинути в собі позитивні якості, подолати негативні риси. Але порівняно невеликий життєвий досвід і ще не сформований життєвий світогляд нерідко породжують суперечності між потребою у самовихованні і невмінням реалізувати її.

Особливе значення у розвитку самосвідомості підлітка має формування власного образу фізичного Я — уявлення про свій тілесний образ, порівняння

та оцінювання себе з точки зору еталона “мужності” або “жіночості”. Цей образ є основою різноманітних захоплень дітей. Хлопці, наприклад, починають займатися спортом, особливо силовими його видами, що забезпечують зміцнення фізичної сили. Дівчата захоплюються ритмічною гімнастикою, щоб бути стрункими, привабливими, розкутими.

Розвиток дорослості є процесом становлення готовності дитини до життя в суспільстві. Він передбачає засвоєння суспільних вимог до особистості, діяльності, стосунків і поведінки дорослих. З прагненням підлітка швидше стати дорослим пов'язана провідна для нього потреба в самостійності і незалежності. Його здатності самостійно регулювати свою поведінку сприяє досягнутий рівень психічного та особистісного розвитку. Підліток краще, ніж молодший школяр, розуміє себе, може аналізувати свої вчинки, хоч йому ще важко передбачати їх наслідки. Його поведінка більш осмислена, не така імпульсивна, як молодшого школяра, він краще володіє собою. Підліток ставить перед собою віддаленіші цілі, формує перші життєві плани (вибір професії), ідеали, прагне бути на когось схожим, набути певні риси характеру, моральні переконання. Потреба в самостійності реалізується у намаганні діяти без сторонньої допомоги й опіки, в здатності приймати рішення і відстоювати власні погляди, в умінні досягати поставленої мети, поводитися під впливом власних спонукань [9].

Водночас у підлітків посилюється негативізм щодо будь-яких вимог дорослих, яскраво виявляються ознаки емансипації, намагання будь-що демонструвати свою незалежність. Вони прагнуть вільно обирати способи виконання своїх обов'язків і одночасно бояться проявити слабкість, уникають діяльності, яка може спричинити чиїсь насмішки або відчуття невпевненості у своїх силах. Тому інколи за відсутності вільного вибору підлітки швидше поводитимуться зухвало, ніж дозволять змусити себе до активності.

У підлітковому віці дитина прагне зрозуміти, що означає бути дорослим, проводить паралелі між вчинками дорослих і своїми. Підліток зауважує їхні прорахунки та помилки, нестерпно ставиться до спроб

принизити його. Та якщо дорослі визнають свої помилки, діти щиро їм вибачають.

Для становлення старших підлітків неоціненну роль відіграють авторитетні дорослі, які за будь-яких обставин готові бути поряд із підлітком, сприйняти його таким, яким він є, вчасно приходити йому на допомогу, турбуватися про гармонійний розвиток його особистості, виховання моральних якостей, спільно з ним аналізувати вчинки і стосунки людей, критично ставитися до себе і своїх дій.

Отже, діти старшого підліткового віку – це особлива категорія дітей, які мають специфічні риси психічного та особистісного розвитку. Вони характеризуються особливими емоційними проявами та реакціями, значними змінами у розвитку інтелектуальної, спонукальної та емоційно-вольової сфер, у становленні самосвідомості. За несприятливих соціально-психологічних умов виникають труднощі у розвитку особистості, зокрема формування акцентуацій характеру. Знання дорослими (батьками, педагогами) вікових та індивідуальних особливостей підлітків дає їм змогу ефективно керувати психічним та особистісним розвитком дітей, попереджувати й долати труднощі і проблеми [41].

Висновки до першого розділу

Педагогічна культура батьків – це педагогічна підготовленість і зрілість їх як вихователів, що дає реальні позитивні результати в процесі сімейного і суспільного виховання дітей [36].

Психолого-педагогічну культуру батьків розглядають як складну соціальну характеристику особистості, яка є показником рівня її духовного, морального, інтелектуального розвитку, її знань, умінь, значущих якостей, необхідних для успішного вирішення завдань виховання і розвитку дитини.

У сучасних наукових дослідженнях психолого-педагогічна культура батьків постає, з одного боку, як рівень оволодіння суспільним соціально-педагогічним досвідом батьківства, а з іншого – як реалізація цього досвіду у повсякденній практиці сімейного виховання.

Для оцінювання кількісно-якісних характеристик сформованості психолого-педагогічної культури батьків визначено такі критерії: дитиноцетрована спрямованість, сфера сімейних цінностей, емоційний інтелект, психологічне благополуччя, психолого-педагогічна компетентність, усвідомлене батьківство, стиль сімейного виховання, тип взаємодії з відповідними показниками - прийняття неповторності і самоцінності дитини, ціннісно-орієнтована виховна діяльність; здатність до розуміння власних емоцій і емоцій інших людей, вираження свого емоційного стану; знання закономірностей вікового і психічного розвитку дитини; розуміння своєї батьківської ролі та відповідальності; усвідомлення значення типу взаємодії на становлення особистості дитини [10].

Підлітковий вік – це дуже складний період у житті особистості, що таїть у собі небезпеку кризових явищ. У цей період організм дитини зазнає кардинальних змін. Розгортається процес статевого дозрівання. З цим процесом пов'язане виникнення у підлітка фізичного відчуття власної дорослості. Перехід від дитинства до дорослості складає головний зміст і специфічну відмінність цього етапу. Звідси у старшого підлітка виникає нова життєва позиція по відношенню до себе, до оточуючих людей, до власних батьків. Відносини з батьками інтенсивно перебудовуються. Дуже важливу роль на цьому етапі має батьківський авторитет.

Переваги авторитетних для дитини батьків ґрунтуються на їхніх знаннях, уміннях, досвіді, зрілості, а не на зверхності або поблажливості. Справжній батьківський авторитет виростає на любові до дітей. Будучи оточеним цією любов'ю, підліток відчуває довіру, повагу авторитетного дорослого, потребу в спілкуванні з ним; живе з упевненістю, що він завжди за необхідності опікатиме і захищатиме. Батьківська любов супроводжує

людину все життя, вона є джерелом і гарантом її емоційної рівноваги і духовного здоров'я.

Психолого-педагогічна культура батьків виявляється в розумінні та усвідомленні батьками своєї відповідальності за виховання дітей, у ставленні до них, в оцінюванні їхньої поведінки, у реальній діяльності та спілкуванні з ними, а також у здійсненні продуктивних зв'язків з іншими виховними інститутами (дошкільними закладами, школою, позашкільними закладами). Для цього дорослі мають бути не лише належно вихованими, а й педагогічно освіченими.

РОЗДІЛ 2

НАУКОВО-ДОСЛІДНА РОБОТА З ВИЗНАЧЕННЯ РОЛІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА У ФОРМУВАННІ ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ БАТЬКІВ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ

2.1. Практичний досвід соціальної роботи у напрямку формування психолого-педагогічної культури батьків

В Україні соціальна робота з сім'єю стала одним із пріоритетних напрямів державної соціальної політики на початку XXI століття. У низці законодавчих актів, концепцій, державних, національних та регіональних програм найважливішим завданням було визначено забезпечення соціальної захищеності сім'ї та дітей від негативних впливів суспільно-економічних трансформацій. Розширення діапазону взаємодії України з іншими державами, її курс на побудову демократичного суспільства з високими соціальними стандартами життя актуалізують питання вивчення міжнародного досвіду соціальної роботи у зарубіжних країнах. В контексті нашого дослідження цінним є досвід інших країн саме у напрямку соціальної роботи з сім'ями, а саме – можливостей соціальної роботи у формуванні психолого-педагогічної культури батьків.

У США фах «соціальний працівник» дуже поширений і користується великою повагою з боку держави та громадськості. Спеціальна установа соціальної допомоги сім'ї і дітям в США пропонує їм наступні види підтримки:

1. Організація спеціальних груп професійного навчання для батьків, допомога по працевлаштуванню.
2. Забезпечення нагляду за дітьми, чиї батьки працюють в денний або вечірній час.
3. Створення при міських центрах здоров'я служб для одиноких матерів.

4. Створення і підтримка служб захисту дітей від насильства в сім'ї.
5. Створення і інспекція дитячих будинків, а також робота з прийомними сім'ями, спостереження за адаптацією дитини.
6. Розвиток служб допомоги дітям в отриманні освіти, допомога батькам у веденні домашнього господарства й ін [16].

Освітні заклади США завжди зацікавлені в кожній дитині, навіть тій, чий здібності не зовсім чітко виражені, або не відповідають вимогам освітньої установи. Такі діти, вочевидь, відчувають, що через певні індивідуальні особливості (розумова нездатність, етнічна належність або низький економічний статус), вони не можуть мати таких самих бажань, як інші, що ці об'єктивні обставини завжди перешкоджатимуть задоволенню їхніх прагнень. Для усунення цих негативних явищ у кожній американській школі працюють соціальні працівники.

У сучасній американській школі соціальні працівники виконують різні функції, найголовнішою з яких є робота з батьками. Соціальний працівник часто спілкується з батьками, щоб отримати додаткову інформацію про дитину, допомогти їм познайомитись зі школою і краще зрозуміти дитину, дізнатися про ставлення батьків щодо школи. Соціальний працівник може давати батькам поради з приводу їхньої поведінки, вибору найбільш ефективних моделей відносин із дитиною. У разі потреби він направляє батьків у різні агентства, наприклад, агентство сімейної служби. Шкільні соціальні працівники ведуть групи, в яких обговорюють із дітьми різні проблеми. Але предметом обговорення можуть бути тільки ті теми, які не викликають заперечень із боку батьків [12].

Батьки, які не співпрацюють з учителями та соціальними працівниками, прирікають своїх дітей на невдачу. Тому соціальні працівники намагаються якомога частіше зустрічатися з батьками, надавати їм поради щодо підтримки учня вдома (створення психологічно здорового мікроклімату в сім'ї, гуманізація міжособистісних відносин, реалізації здібностей кожного члена сім'ї, захист його інтересів, організації дозвілля, залучення до

соціально корисної діяльності). Особлива увага приділяється проблемам захисту дитини від батьківської жорстокості, насильства, егоїзму, всюдозволеності.

Основу соціальної роботи в США складає сімейно-орієнтована терапія, яка являє собою такий підхід до роботи з сім'ями, який зосереджується на збільшенні їхньої спроможності піклуватися про своїх дітей і задовольняти їхні потреби. Він розглядає сім'ю як важливу для безпеки та розвитку дітей. Соціальні працівники, які використовують сімейно-орієнтований підхід, прагнуть розширити можливості сімей, надаючи їм інформацію та ресурси, необхідні для підтримки своїх дітей і себе [40].

Соціальний працівник в США має забезпечити емоційну підтримку батьків. Соціальний працівник – це людина, з якою можна поговорити; це той, хто вислухає та дасть батькам можливість поговорити про свої почуття, проблеми та життєвий досвід. Соціальний працівник вислухає унікальні проблеми сім'ї та розробить план послуг і допомоги, який найкраще відповідає їхній ситуації.

Сім'я може визначити стресори за допомогою соціального працівника та обдумати різні типи підтримки або стратегії подолання. Деякі стратегії зменшення щоденних стресових факторів включають забезпечення фізичного та психічного благополуччя за допомогою харчування, сну та відпочинку. Соціальний працівник може допомогти впоратися зі стресом, пов'язаним із вихованням дітей, і допомогти впоратися зі щоденними сімейними обов'язками. Разом із батьками соціальний працівник може з'ясувати, що потребує сім'я, знайти ресурси в громаді, які можуть бути корисними, і допомогти з процесом подачі заяви/направлення[39] .

У Великобританії соціальні працівники є співробітниками не школи, а соціальної служби забезпечення освіти. Співробітники даної служби прикріплюються до окремих шкіл. Вони регулярно відвідують школи, за які відповідають, допомагають вчителям вирішувати проблеми пов'язані з поведінкою, відвідуванням, успішністю, матеріальним становищем учнів;

беруть участь в розробці політики і стратегії подолання цих проблем і встановлення зв'язків між сім'єю і школою. Обов'язком соціальних працівників є допомога батькам і школярам.

Соціальні служби забезпечення освіти відповідають за організацію регулярних перевірок відвідування уроків, з'ясовують причини невідвідування навчальних занять. Часта відсутність на заняттях може свідчити про те, що у дитини є труднощі дома або у школі. Після з'ясування проблем соціальний працівник надає допомогу як батькам, так і учням. Якщо дослідження показує, що проблема виходить за рамки школи і служби соціального забезпечення освіти, тоді соціальний працівник звертається у відділ соціальних служб та інші агентства [16].

У Німеччині в громадах створюються загальні соціальні служби. Вони одержали розвиток від існуючої раніше служби сімейної опіки, тому основна сфера їхньої діяльності – родина і її оточення. У родині можуть виникати складні конфліктні ситуації, що вимагають залучення інших спеціальних служб: допомоги молоді, соціального забезпечення, охорони здоров'я або інших. Загальні соціальні служби мають справу, як правило, з багатьма групами фахівців і широким спектром проблем, для вирішення яких може бути задіяно одночасно кілька різних спеціальних служб.

До завдань загальних служб входить з'ясування причин сформованої складної ситуації в родині, інформування про можливості надання профілактичної допомоги при усуненні (або запобіганні), наприклад, міжособистісних конфліктів. У вирішенні проблем і задач загальних соціальних служб беруть участь соціальні працівники або соціальні педагоги, у функції яких входять: інформування, консультування, аналіз і оцінка ситуації, надання безпосередньої допомоги. Вони використовують методи індивідуальної, соціально-групової допомоги і різні прийоми соціальної терапії [16].

В останні роки соціальні працівники загальних служб частіше відвідують клієнтів удома, але відхиляють, як правило, так звані «контрольні

обходи» квартир. Відвідування клієнтів у домашніх умовах за заявкою розглядається як форма сервісу. Така форма обслуговування сприяє проведенню відкритих, довірчих бесід і звільняє клієнтів від страху перед офіційними інстанціями.

Розгляд зарубіжного досвіду соціальної роботи є надзвичайно корисним для України, адже аналіз такого досвіду дає змогу знайти конструктивні моменти, які можна реалізувати в сучасному українському суспільстві. Соціальні працівники в нашій країні також працюють у напрямку формування психолого-педагогічної культури батьків. В Україні при пологових будинках проводять школи відповідального батьківства, в яких навчають батьків секретам щасливого батьківства з дітьми різного віку: від народження і до дорослішання. На сьогодні школи відповідального батьківства проводять як офлайн заняття, так і онлайн. Метою цих шкіл є мотивувати та навчити батьків вибудовувати довірливу комунікацію з дітьми у процесі виховання.

Також у повноваження Центрів соціальних служб входить надання соціально-педагогічних послуг:

- Виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів членів родини.
- Просвітницька робота щодо всебічного гармонійного розвитку дитини; особливостей розвитку сім'ї та сімейних стосунків.
- Навчання батьків ефективним методам виховання, мобілізації власних ресурсів сім'ї для вирішення проблем надалі.
- Допомога батькам у розв'язанні конфліктних ситуацій сімейного виховання.
- Педагогічне консультування з питань розв'язання педагогічних проблем сім'ї та її членів тощо.

Законодавство України передбачає обов'язкову підготовку прийомних батьків, опікунів, батьків-вихователів, усиновлювачів. Перед тим, як взяти дитину у свою сім'ю батьки-усиновителі мають пройти відповідні курси,

адже додаткові знання про поведінку дітей, яких залишили рідні батьки, або дітей, що втратили батьків необхідні для людей, бажаючих подарувати прийомним дітям любов і щасливе життя.

Отже, соціальні працівники України та зарубіжних країн надають необхідну підтримку батькам щодо формування їхньої психолого-педагогічної культури, для покращення рівня родинного виховання. Фахівці з соціальної сфери повинні мати глибокі спеціальні знання та бути готовими надавати підтримку й поради відповідно до потреб сімей.

2.2. Організація та аналіз результатів науково-дослідної роботи з визначення ролі соціального працівника у формуванні психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків

Психолого-педагогічна культура батьків — компонент загальної культури, який акумулює в собі накопичений попередніми поколіннями досвід виховання дітей у сім'ї. Виявляється вона в розумінні та усвідомленні батьками своєї відповідальності за виховання дітей, у ставленні до них, в адекватному оцінюванні їхньої поведінки, у спільній діяльності та взаємодії з ними, а також у здійсненні продуктивних зв'язків з іншими виховними інститутами (дошкільними закладами, школою, позашкільними закладами) [10]. Для цього дорослі мають бути не лише належно вихованими, а й педагогічно освіченими. Навіть найсерйозніші прорахунки педагогів не позначаються так фатально на розвитку особистості дитини, як неправильна поведінка батьків. Виховання батьків необхідне і для успішності процесу виховання дітей, і для здоров'я суспільства.

Обґрунтування на теоретичному рівні дає висновки щодо актуальності проблеми формування психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків. У зв'язку з цим нами було прийнято рішення щодо проведення

діагностичного дослідження з метою розробки рекомендацій щодо удосконалення досліджуваного процесу.

Діагностичний експеримент здійснювався на базі Центрів соціальних служб Миколаївської області, передбачав опитування експертів – фахівців, які мають значний досвід роботи з сім'ями, а також батьків щодо їх обізнаності та виявленні труднощів у процесі формування психолого-педагогічної культури.

Відповідно визначено наступні завдання емпіричного дослідження :

- 1) розробити інструментарій діагностичного дослідження;
- 2) провести опитування;
- 3) проаналізувати результати діагностичного дослідження та розробити рекомендації щодо удосконалення процесу формування психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків.

У процесі діагностичного експерименту був використаний метод – анкетування. Анкетування було використане для збільшення кількості опитуваних та з дотриманням принципу анонімності, що допомогло нам отримати, як можна більше чесних відповідей та думок.

Діагностичний експеримент охоплював декілька етапів :

1. **Підготовчий етап** – передбачав підбір необхідних методик, формування групи учасників експерименту та проведення діагностичного зрізу;
2. **Основний етап** – передбачав розробку та реалізацію комплексного опитування серед респондентів.
3. **Аналітичний етап** – передбачав аналіз отриманих відповідей та розробку рекомендацій щодо удосконалення процесу формування психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків.

Підготовчий етап діагностичного дослідження. Завдання підготовчого етапу передбачали: підбір адекватного досліджуваній проблемі методу діагностичного дослідження. Відповідно було вирішено розробити анкетне

опитування для фахівців Центрів соціальних служб Миколаївської області (Додаток А), а також батьків старших підлітків (Додаток Б).

Основний етап діагностичного дослідження реалізовувався в два кроки:

I. Проведення анкетного опитування, яке охопило 10 фахівців соціальної роботи та 15 батьків старших підлітків. Метод анкетування як метод експериментального дослідження був обраний з урахуванням того, що він є найбільш поширеним у практиці прикладної соціології видом соціологічного опитування. В експериментальному дослідженні було використано питання відкритого та закритого типу. Відповіді на відкриті запитання більш індивідуалізовані і різноманітні. Вони дозволяють встановити весь спектр уявлень респондента з досліджуваної проблеми, що важливо для вирішення завдань опитувань думки розвідувальних досліджень і т. д. Хоча результати відповідей на такі питання складніше обробляти і інтерпретувати, ніж відповіді на закриті питання. Розглянемо детальніше відповіді респондентів на деякі питання анкети.

З'ясовано, що переважна більшість опитаних батьків сприймають психолого-педагогічну культуру як педагогічну підготовленість і зрілість батьків як вихователів, що дає реальні позитивні результати в процесі сімейного і суспільного виховання дітей (Рис. 2.1).

Що, на вашу думку, являє собою психолого-педагогічна культура батьків старших підлітків?
11 ответов

Рис. 2.1 Визначення психолого-педагогічної культури

Розуміння батьками суті феномену дає надію на їх розвиток у напрямку самоосвіти з виховання старших підлітків, пошук шляхів взаємоповаги та взаєморозуміння з власними дітьми .

Психолого-педагогічна культура батьків є частиною загальнолюдської культури, в якій з найбільшою повнотою відображені духовні і матеріальні цінності освіти і виховання, а також способи творчої психолого-педагогічної діяльності, необхідні для обслуговування історичного процесу зміни поколінь, соціалізації особистості і здійснення освітньо-виховного процесу [22].

Якщо розглядати психолого-педагогічну культуру як систему педагогічних знань, педагогічну та психологічну компетентності, які спрямовані ...є свій рівень психолого-педагогічної культури?
11 ответов

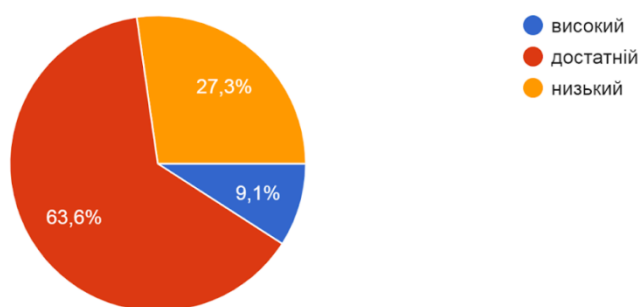

Рис. 2.2 Самооцінка рівня психолого-педагогічної культури батьків

Аналіз педагогічних фактів, одержаних у ході вивчення досліджуваної проблеми, дозволив на підставі встановлених критеріїв та самооцінки батьків виділити умовно три групи батьків, які відповідають трьом рівням сформованості педагогічної культури (Рис. 2.2): високому, достатньому і низькому.

Найбільше батьків (63,6%) вважають свій рівень психолого-педагогічної культури достатнім для розв'язування питань, що стосуються організації життя дитини. Батьки даної групи мають нечіткі уявлення про методи і прийоми сімейного виховання. Вихованням дітей займаються

несистематично, підмінюють його доглядом, часто не вміють використовувати на практиці свої знання.

Разом з тим, 27,3% батьків оцінили свою психолого-педагогічну культуру як низьку. Такий рівень властивий батькам з повною або частковою відсутністю знань з питань сімейного виховання і пасивним ставленням до своїх виховних функцій, поведінки дітей. У таких сім'ях частіше спостерігаються типові помилки у вихованні дітей: відсутні єдині вимоги, наявні грубощі та авторитарний стиль виховання, застосування фізичних покарань, невимогливість батьків до дітей і до себе.

Лише 9,1% опитуваних називають свій рівень психолого-педагогічної культури високим. За результатами опитування дану групу можна вважати батьками з достатньо повними і глибокими психолого-педагогічними знаннями. Вони систематично займаються вихованням дітей, орієнтуючись на їх вік та індивідуальні особливості; постійно прагнуть до поповнення своїх знань; творчо реалізують їх у процесі сімейного спілкування та виховання. Для цієї групи батьків характерними є висока відповідальність за виховання дітей, активна життєва позиція.

Аналіз результатів опитування батьків старших підлітків засвідчує, що рівень психолого-педагогічної культури сучасних батьків є достатнім для виховання та розвитку дітей, отже, потребує підвищення та вдосконалення. Таким чином, необхідно створити стимулююче середовище для розгортання спеціальної роботи щодо виховання батьків: витримувати інтелектуальний рівень навчання-підготовки (відправним моментом у його визначенні має бути діагностика сформованості педагогічної культури батьків у створенні навчальних груп відповідно до цього рівня підготовленості), налагоджувати гуманні та довірливі стосунки з батьками і застосовувати активні форми роботи, які дозволять їм бути експертами своєї виховної діяльності. Ці умови реалізуються шляхом конструювання окремих занять-тренінгів для батьків, їх організаційно-методичним забезпеченням, яке враховує особливості проходження навчання і виховання дорослих.

Які труднощі у взаємодії і спілкуванні виникають у Вас із Вашими дітьми найчастіше?

11 ответов

Рис. 2.3 Труднощі у спілкуванні батьків з підлітками

Стосунки між підлітками та їхніми батьками є складними та багатограними, оскільки вони ґрунтуються на взаємодії між двома поколіннями, які можуть мати різні погляди, цінності та досвід життя [6].

Як видно з Рис. 2.3, найчастіше конфлікти у спілкуванні батьків та дітей виникають через різницю у поглядах, бажаннях та потребах. Переважна кількість батьків (63,6%) визнали цю проблему. Також доволі часто у взаєминах зі старшими підлітками виникає недостатнє взаєморозуміння та повага один до одного. І це виступає одним з дуже важливих аспектів стосунків між підлітками та їхніми батьками. Дорослі діти можуть відчувати, що їхні батьки не розуміють їхніх потреб, мрій та поглядів, тоді як батьки можуть відчувати, що їхні діти не поважають їхніх думок та досвіду. У таких випадках важливо знайти спільну мову, спробувати побачити ситуацію з іншого погляду та навчитися вислуховувати одне одного без засудження. Вважаємо, що тут головну роль повинні взяти на себе саме батьки, оскільки вони теж колись були підлітками і їм легше поставити себе на місце дітей. А підлітки ще не були дорослими (хоча дуже часто вони себе саме такими і вважають), тому для них важче зрозуміти погляди і переконання своїх батьків. Марк Твен у цьому сенсі висловився так: «Коли мені було

п'ятнадцять, мої батьки були дуже дурні, а коли мені стало тридцять, вони порозумнішали» [42].

Опитувані батьки відмітили, що іноді трапляються непорозуміння й через матеріальне становище сім'ї. Наприклад, діти можуть бути незадоволені, що батьки не дають їм достатньо грошей, або батьки можуть нав'язувати свою фінансову модель, яка була в їх сім'ї.

Дослідження показало, що деякі батьки (9,1%) не мають конфліктів у спілкуванні з дітьми. Знаходження спільної мови із підлітком — це складний процес, але він вартий зусиль. Навіть у благополучних сім'ях у більш ніж третині випадків відзначаються конфліктні взаємини дітей з обома батьками. Отже, зіткнення і конфлікти представників старшого і молодшого поколінь в сім'ї майже неминучі [10].

Чи зверталися Ви до фахівців (соціальний працівник , соціальний педагог , психолог) для вирішення проблем, пов'язаних із непорозуміннями з дітьми ?

11 ответов

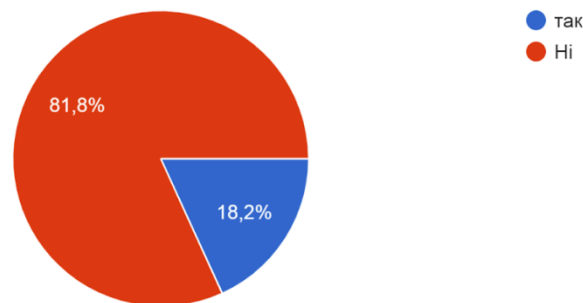

Рис. 2.4 Звертання батьків за допомогою до фахівців соціальної сфери

Недивлячись на серйозні проблеми у спілкуванні батьків та старших підлітків, доволі невеликий відсоток сімей звертається до фахівців за допомогою у вирішенні непорозумінь (Рис. 2.4). Виявлено, що 81,8% опитаних батьків ніколи не зверталися до соціальних працівників з даного питання. У той же час більше 90% цих самих батьків на питання чи виникають у них труднощі та конфлікти у взаємодії з дітьми дали ствердну відповідь. Можна зробити висновок, що сучасні батьки все ж таки

потребують допомоги та підтримки соціальних фахівців та спеціалістів у вирішенні проблем, пов'язаних у непорозумінні з підлітками.

Робота психолога з батьками - це комплексний процес, спрямований на надання психологічної підтримки, консультування та корекцію для покращення взаємодії між батьками та їхніми дітьми. Ця сфера діяльності передбачає не лише вирішення конкретних проблем, але й вплив на загальну динаміку сімейних відносин. Основні завдання психолога у роботі з батьками полягають у створенні сприятливого психологічного клімату в родині, підвищенні навичок спілкування та виховання, розвитку емоційної підтримки для дітей [11].

Що, на Вашу думку, може бути причиною недостатнього рівня психолого-педагогічної культури батьків?

11 ответов

Рис. 2.5. Причини недостатнього рівня психолого-педагогічної культури батьків

Основними параметрами психолого-педагогічної культури батьків є моральна культура, культура мислення, культура мовлення, комунікативна культура. Виховний ресурс батьків знаходиться в прямій залежності від рівня сформованості педагогічної культури батьків як однієї із складових сімейного устрою життя. Нерозуміння батьками процесу розвитку дитини, невміння розпізнавати його характер, неадекватне реагування на його

поведінку приводять до серйозних помилок і невдач в сімейному вихованні і розвитку особистості.

Результати опитування показали, що переважна більшість батьків вважає причиною недостатнього рівня психолого-педагогічної культури невміння критично оцінювати власну виховну діяльність, небажання знаходити причини своїх педагогічних помилок (Рис. 2.5). На жаль, помилки неминучі. Дуже важко виховувати дітей без помилок і сумнівів. Однак, якщо людина знає, в чому його батьківські проблеми, що саме призводить до того, що її найкращі наміри не завжди приносять позитивні результати, це вже половина успіху.

Також 18,2% батьків відмічають причиною даної проблеми відсутність достатньої духовної близькості з дитиною-підлітком. Є такий термін — «безумовна любов». Він означає, що для любові не має бути умов: для неї дитина не зобов'язана вчитись на відмінно, вигравати олімпіади чи ідеально поводитись. Батькам варто частіше пригадувати про цей вид любові, показувати дітям свою любов та розуміти, що підліток є цінним сам по собі, незалежно від досягнень. Довірливі взаємини дають велику силу як батькам, що можуть зайвий раз не хвилюватися за дитину, так і підліткові, для якого родина є джерелом підтримки.

Те, що лише 9,1% опитаних батьків вбачають причиною проблем у вихованні власних дітей недостатній зв'язок з іншими виховними інститутами (дошкільними закладами, школою, позашкільними закладами) вказує на відповідальність батьків, розуміння ними важливості своєї ролі як вихователів. Сучасні батьки не намагаються перекласти свої соціальні обов'язки на плечі держави, усвідомлюючи участь сім'ї, як найважливішого інституту соціалізації, у гармонійному розвитку особистості.

Ми вважаємо, що адекватна оцінка батьками своїх прорахунків у вихованні дає поштовх на пошуки шляхів вирішення проблеми, результатом яких можна очікувати підвищення рівня психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків.

Соціальний працівник - це посередник між суспільством, соціальною групою, сім'єю та індивідом. Він має відповідну професійну підготовку для надання соціальної допомоги для вирішення різного роду соціальних проблем. Одним із напрямків роботи соціального працівника є робота з сім'ями, які потребують кваліфікованої допомоги. До його професійних уповноважень входить і робота з батьками щодо налагодження та покращення стосунків з дітьми, зокрема з підлітками [11].

Для визначення ролі соціального працівника у формуванні психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків було проведено опитування соціальних працівників (Додаток А).

На Вашу думку, чи актуальне сьогодні питання формування психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків ?

6 ответов

Рис. 2.6 Актуальність питання психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків серед соціальних працівників

Рис. 2.6. показує, що усі без винятку опитані соціальні працівники погоджуються з тим, що питання формування психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків є актуальним на сьогодні. Сім'я здійснює вирішальний орієнтаційний вплив на формування особистості: становлення характеру, формування ціннісних орієнтацій, провідних пріоритетів, соціальної зрілості. Сімейні умови, включаючи соціальний стан, рід занять,

матеріальний рівень і рівень освіти та психолого-педагогічної культури батьків, значною мірою визначають життєвий шлях дитини.

Чи працюють соціальні працівники у напрямку формування психолого-педагогічної культури батьків?
6 ответов

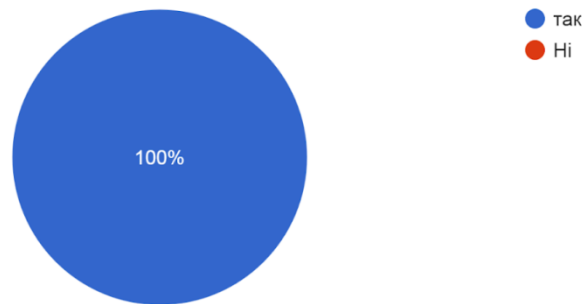

Рис. 2.7 Активність соціальних працівників щодо формування психолого-педагогічної культури батьків

На питання чи працюють соціальні працівники у напрямку формування психолого-педагогічної культури батьків отримано стовідсоткову ствердну відповідь (Рис. 2.7). За необхідності, батьки можуть звернутися до соціальних працівників за кваліфікованою допомогою та отримати професійне консультування.

Основними психолого-педагогічними вимогами до проведення педагогічної бесіди з батьками є доброзичливий та відвертий тон, установка на вироблення взаєморозуміння, єдності, спеціальний підбір питань, що дозволяють одержати об'єктивну інформацію про стан сімейного виховання. В силу своїх професійних навичок соціальний працівник визначить про що говорити з батьками, що потрібно порекомендувати, у чому їм допомогти.

Соціально-педагогічна робота як суспільне явище являє собою своєрідну модель діяльності, спрямованої на розв'язання завдань соціального виховання і соціально-педагогічного захисту. Соціальне виховання – турбота суспільства про підростаюче покоління та створення відповідних умов для фізичного, психічного і соціального розвитку особистості.

На вашу думку, що таке психолого - педагогічна культура батьків старших підлітків ?

6 ответов

Рис. 2.8. Визначення соціальними працівниками поняття психолого-педагогічної культури батьків

Як видно з Рис. 2.8, на питання автора що таке психолого-педагогічна культура батьків старших підлітків 66,7% респонденти відповіли, що це педагогічна підготовленість і зрілість батьків як вихователів, що дає реальні позитивні результати в процесі сімейного і суспільного виховання дітей. Інші 33,3% вважають, що психолого-педагогічна культура батьків старших підлітків – це система педагогічних знань, педагогічна та психологічна компетентність, які спрямовані на виховання дітей.

Соціальна педагогіка – особливий розділ педагогічного знання, який вивчає вплив соціального середовища на виховання і формування особистості. Процес соціального виховання не вичерпується тільки дитячим віком, він проходить, з відповідними змінами, на протязі всього життя людини. Крім того, він здійснюється як інститутами, спеціально призначеними для цього (сім'я, школа і т.д.), так і такими інститутами, для яких він не являється основною функцією (трудова, військові колективи, церква і т.д.) [11].

Причинами відсутності психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків соціальні працівники в першу чергу називають необізнаність батьків, недостатній рівень знань стосовно вікових

особливостей дітей. Якщо дорослі не враховують змін у психіці дитини, в її стосунках з оточенням, прагненнях, виникають конфлікти, які спричиняють зриви в поведінці підлітків, прояви неслухняності, примхи.

Старший підлітковий вік охоплює період розвитку дитини від 14 до 17 років. Він є органічним продовженням молодшого підліткового віку і водночас відрізняється від нього. Його називають перехідним, тому що відбувається перехід від дитинства до юності в фізичному, психічному і соціальному аспектах. Підлітковий вік ще називають критичним. Справді, кризи бувають, але вони не є неминучими. Цей період може стати важким у виховному відношенні, якщо батьки не обізнані з особливостями розвитку підлітків, не зважають на них і продовжують діяти, як раніше, або, навпаки, ставлять до них такі вимоги, як до дорослого. Підлітки потребують особливої уваги, любові до себе. Труднощі зникають, якщо вихователі розуміють зміни, які відбуваються в психічному житті дітей, поважають нові його тенденції, сприяють реалізації підлітків, відповідно організовуючи різні види їх діяльності, взаємини в колективі, участь у громадському житті.

Важкий емоційний стан, емоційна нестабільність батьків також не найкращим чином впливають на виховні процеси у сім'ї. Синдром емоційного вигорання відомий із минулого століття, коли він уперше був діагностований американцями. Емоційне вигорання – це серйозний стан, який проявляється у фізичному та психічному виснаженні внаслідок стресу та перевтоми. Вигорання є поширеною проблемою сучасності, яка суттєво псує якість життя, а її розвитку часто сприяє неухважність та нечутливість до себе. Найкращий спосіб запобігти вигоранню – уважно стежити за собою та регулярно якісно відпочивати. Серед явних ознак вигорання: реакції тіла, деструктивні зміни в думках, емоційні гойдалки та зміни в поведінці[13].

Батьки теж піддаються емоційному виснаженню. Найчастіше вони самі не розуміють, чому дитина раптом починає їх дратувати й злити. Вони зриваються й кричать на дітей, а потім ставлять питання психологам, як цього уникнути. І, незважаючи на те, що більшість батьків усвідомлює, що

подібні дії помилкові, ситуація може повторюватися знову й знову. Така поведінка батьків стосовно дітей може мати серйозні наслідки для їх емоційного здоров'я. Для виходу з цієї ситуації батьки мають звернутися до соціального працівника за підтримкою та допомогою. Спільними зусиллями професіоналів ця проблема ефективно усувається.

Ще одна з причин відсутності психолого-педагогічної культури батьків на думку соціальних працівників – пасивне ставлення останніх до своїх батьківських обов'язків. Неналежне виховання дітей – це правопорушення за яке можна понести відповідальність перед законом.

Які форми роботи соціального працівника можуть бути ефективними у формуванні психолого-педагогічної культури батьків?

6 ответов

Рис. 2.9 Форми роботи соціальних працівників з батьками

У ході дослідження було виявлено форми роботи соціальних працівників з батьками старших підлітків для ефективного формування їх психолого-педагогічної культури. Половина опитаних вважають ефективними тренінги, практикуми, рольові та ділові ігри, що спрямовані на встановлення міцних морально-етичних зв'язків між батьками і дітьми (Рис. 2.9).

Також соціальні працівники рекомендують різноманітні заходи на батьківських зборах – лекції, обмін досвідом родинного виховання, диспути, дискусії, консультації як дієві методи у формуванні психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків. Тестування та анкетування батьків та

дітей соціальні працівники не назвали ефективними формами роботи з даного питання, оскільки це більш діагностичні методи, які допомагають виявити проблему, дають розуміння спеціалістам у якому напрямку спрямовувати подальшу роботу.

З професійної точки зору, респонденти вбачають ефективність формування психолого-педагогічної культури у відповідальності батьків у вихованні дітей та покаранні за відповідальність. Відповідно до Закону України “Про охорону дитинства” батьки або особи, які їх замінюють, зобов’язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров’я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці. Закон передбачає, що виховання в сім’ї є першоосновою розвитку особистості дитини [26] .

Було з’ясовано, що соціальні працівники визнають необхідність роботи з батьками старших підлітків для формування їхньої психолого-педагогічної культури та готові надавати професійну допомогу і підтримку в цьому нелегкому, але вкрай важливому процесі.

Отже, науково-дослідна робота з визначення ролі соціального працівника у формуванні психолого-педагогічної культури батьків була проведена за допомогою анкетування соціальних працівників Центрів соціальних служб Миколаївської області та самих батьків. Це опитування надало можливість виявити: актуальність досліджуваного питання, самооцінку рівня сформованості психолого-педагогічної культури батьків, дієві форми роботи соціального працівника з формування досліджуваного явища, рекомендації щодо удосконалення процесу формування психолого-педагогічної культури батьків тощо.

2.3. Рекомендації щодо удосконалення процесу формування психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків

На основі аналізу проведеного діагностичного дослідження щодо визначення ролі соціального працівника у формування психолого-педагогічної культури батьків з'ясовано, що даний напрямок професійної діяльності соціального працівника потребує вдосконалення. Результати опитувань демонструють недостатній рівень психолого-педагогічної культури батьків; існування певних труднощів у спілкування батьків з підлітками, розуміння необхідності удосконалення процесу формування досліджуваного явища соціальними працівниками. Зважаючи на це, ми розробили певні рекомендації покращення та удосконалення процесу формування психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків.

І соціальні працівники і батьки переконують, що особистий приклад – це найдієвіший засіб виховання. Неможливо привчити дитину дотримуватись певних правил постійно порушуючи їх особисто.

Як писав з цього приводу А. С. Макаренко: "Не думайте, що ви виховуєте дитину тільки тоді, коли з ним розмовляєте, або повчаєте його, або наказуєте йому. Ви виховуєте його в кожен момент вашого життя, навіть тоді, коли вас немає вдома. Як ви одягаєтеся, як ви розмовляєте з іншими людьми і про інших людей, як ви радієте або засмучуєтеся, як ви звертаєтеся з друзями і з ворогами, як ви смієтеся, читаєте газету, - все це має для дитини велике значення. Найменші зміни в тоні дитина бачить або відчуває, всі повороти вашої думки доходять до нього невидимими шляхами, ви їх не помічаєте. А якщо вдома ви грубі, або хвалькуваті, або пиячите, а ще гірше, якщо ви ображаєте матір, ви вже створюєте величезної шкоди вашим дітям, ви вже виховуєте їх погано..." [18, ст. 265].

У ході дослідження було виділено рекомендації щодо покращення процесу формування психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків.

Рекомендації для батьків:

1. Приділяти час психолого-педагогічній самоосвіті. Педагогічна самоосвіта батьків передбачає здобуття ними відповідних знань поза навчальним закладом. Це читання педагогічної літератури, періодичної преси, перегляд телепередач із цієї проблеми, де нині є чимало цінної інформації з батьківської педагогіки, педагогіки народознавства, професійної освіти тощо.

Психолого-педагогічна самоосвіта батьків спрямована на визнання ними рівноцінності дитини і дорослого як особистостей, спільне особистісне зростання, розвиток співпереживання і співчуття, формування навичок саморегуляції поведінки. Тому батькам обов'язково потрібно займатися самоосвітою для підвищення їхньої педагогічної компетенції.

2. Більше думати про стан і почуття дітей, а не свої власні переживання, намагатись чути дитину. Батькам потрібно невтомно працювати над собою та своїми емоціями. Іноді достатньо самоосвіти, читання психологічної літератури. Та, коли впоратися самотійно немає ресурсу, краще звернутися за допомогою до фахівців – соціального працівника, соціального педагога, психолога. Чим раніше відбудеться звернення, тим швидше і ефективніше можна позбавитися проблеми.

3. Бути особливо спостережливими, уважними та терплячими. Адже підлітковий вік характеризується необдуманими вчинками, емоційними всплесками та бурхливими реакціями на будь-які подразники.

4. Намагатися знаходити компроміси у спілкуванні зі своїми подорослівшими дітьми. Важливо знайти спільну мову з підлітком, спробувати побачити ситуацію з іншого кута зору та навчитися вислуховувати без засудження. Потрібно прийняти той факт, що дитина – це окрема особистість і вона не зобов'язана задовольняти батьківські амбіції та бути такою, як її хочуть бачити. Із раннього дитинства дитина має бути упевненою у тому, що в будь-якій ситуації завжди можна розповісти батькам

про свої проблеми та переживання, і в будь-якому випадку разом знайти рішення та вірний вихід.

Для екологічного спілкування з емоційним підлітком батькам важливо дотримуватись певних правил:

- Не нав'язувати свою думку .
- Навчитися слухати та чути .
- Приймати точку зору дитини, дізнатися з чого склалася її думка.
- Розділяти інтереси, навіть якщо здається, що це повна маячня.
- Не лізти в особисте життя.
- Побудувати довірливі стосунки.

5. Любити своїх дітей за будь-яких обставин. Любов – ось головна таємниця успішного виховання. Батьки, безумовно, мають піклуватись про задоволення базових потреб дитини, але головне завдання — любити. Батьківська любов забезпечує наявність у дитини почуття безпеки, психологічної захищеності, виступає як джерело життєвого досвіду, який є необхідним для розвитку дитини. Любов батьків – одна з найбільш сильних і тривалих потреб людини та є життєвим пріоритетом для дітей будь-якого віку. Любов, увага, опіка, співпереживання допоможуть дитині вирости повноцінною особистістю.

Рекомендації для соціальних працівників:

1. Для покращення процесу формування психолого-педагогічної культури спонукати батьків до самоосвіти з питань виховання. Самоосвіта - це набуття нових знань та вмінь шляхом самостійної роботи над матеріалами і, відповідно, собою. Педагогічна самоосвіта батьків передбачає здобуття ними знань з педагогіки та психології підлітків. Це читання педагогічної літератури та періодичної преси, перегляд різноманітних телепередач, в яких порушуються дані проблеми. Самоосвіта батьків покликана збагатити родинне виховання, сприяти зміцненню всіх його ланок, передусім педагогічної компетентності. Наприклад, у Японії, практично кожна жінка

має вищу педагогічну освіту, насамперед для того, щоб бути доброю вихователькою для своїх дітей, вміти передати їм свої знання та вміння.

2. Проводити різноманітні психологічні тренінги, консультації, лекції, які ефективно вирішують проблемні питання. Психологічні тренінги для батьків спрямовані на пізнання батьками своїх дітей, як правильно вибрати той чи інший спосіб, стиль виховання, як ставитися до перемог дитини та її невдач, як допомогти їй самоствердитися в житті. Також тренінги допомагають батькам поглибити свої знання з психології, ознайомитися зі стилями виховання, отримати рекомендації покращення взаємостосунків з дітьми.

3. Влаштовувати для батьків старших підлітків зустрічі для обміну досвідом виховання. Обмін батьківським досвідом у вихованні старших підлітків є ефективним засобом у вирішенні проблем. Хоч кожна сім'я й має свій унікальний внутрішньосімейний мікроклімат, свої власні, вироблені роками, правила і звички, все ж проблеми у вихованні дітей доволі часто мають схожий характер. Аналізуючи психолого-педагогічний досвід виховання інших батьків можна утриматися від деяких помилок у власному виховному процесі підлітка. Обмін досвідом - це завжди взаємозбагачення.

Ми вважаємо, що всі надані поради та рекомендації у вихованні сприятимуть покращенню процесу формування психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків.

Оскільки було з'ясовано, що рівень психолого-педагогічної культури сучасних батьків старших підлітків недостатньо високий, залишається актуальним питання роботи соціальних працівників з батьками у цьому напрямку. У допомогу фахівцям для роботи з батьками щодо формування цієї культури було розроблено тренінгове заняття на тему «Емоційне зближення батьків з дітьми» (Додаток В).

Мета тренінгу полягає у налагодженні взаємодії між батками та їх дітьми, підвищенні рівня психолого-педагогічної культури батьків;

акцентуванні уваги на зв'язку емоційної близькості з батьками і успішної самореалізації дітей.

Тренінгове заняття включає в себе п'ять вправ, направлених на краще розуміння батьками своїх дітей та на прояв ними почуттів, що допомагає емоційному зближенню з підлітками. Також тренінг містить інформаційний блок, покликаний збагатити батьків знаннями емоційної близькості з дітьми.

Працюючи з батьками важливо з'ясувати рівень їх включеності в життя дитини, досягти цього можна шляхом отримання відповідей на наступні запитання:

1. Як звати найкращу подругу (друга) вашої дитини?
2. Яка улюблена страва у доньки чи сина?
3. Ким мріє стати ваша дитина у майбутньому?
4. Чи знаєте ви всіх вчителів, які викладають предмети у класі вашої дитини?
5. Який улюблений предмет у школі ?
6. Який мультфільм найбільше подобався вашій дитині у дитинстві?
7. Якою була улюблена іграшка?
8. Яке улюблене свято?
9. Яка пора року улюблена і чому?
10. Яке хобі у вашої дитини ?

Пошук відповідей на ці запитання вже містить терапевтичний ефект, оскільки батьки усвідомлять наскільки вони включені в життя дитини, чи достатньо вони емоційно близькі. Управа «Момент пізнання» дає батькам розуміння того, чи добре вони знають свою дитину, чи достатньо спілкуються з нею.

Важливою складовою тренінгу є пошук батьками «чеснот» своєї дитини. Акцентуалізація батьків саме на позитивних якостях дитини сприятиме формуванню у дітей позитивного ставлення до себе та свого оточення, вихованню впевненості у собі та своїх освітніх і комунікативних можливостях, що є важливою запорукою всебічного розвитку.

Цікавим елементом тренінгу є вправа « Назад у майбутнє», яка покликана допомогти батькам згадати себе у підлітковому віці, що також допоможе їм краще зрозуміти емоційний стан своєї дитини.

Отже, аналітичний етап науково-дослідної роботи передбачав розробку рекомендацій щодо удосконалення процесу формування психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків. Зокрема, ми вважаємо, що необхідно проводити різноманітні психологічні тренінги, консультації, лекції, які сприятимуть формуванню психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків, влаштовувати батьківські зустрічі для обміну досвідом та, обов'язково, батькам займатися самоосвітою з даного питання.

Висновки до другого розділу

З метою перевірки теоретичних висновків, зроблених у попередніх розділах було проведено науково-дослідну роботу, яка передбачала реалізацію трьох послідовних етапів: підготовчий етап – передбачав підбір необхідних методик, формування групи респондентів та проведення діагностичного зрізу; основний етап – передбачав розробку та реалізацію комплексного опитування серед респондентів; аналітичний етап – передбачав аналіз отриманих відповідей та розробку рекомендацій щодо удосконалення процесу формування психолого-педагогічної культури батьків.

Експериментальне дослідження передбачало два опитування. Перше спрямоване на визначення особливостей роботи соціальними працівниками з батьками старших підлітків щодо формування їх психолого-педагогічної культури. Дане опитування проводилось серед фахівців центрів соціальних служб Миколаївської області (опитано 10 соціальних працівників). Друге опитування проводилось серед батьків (опитано 15 батьків) і передбачало визначення особливостей сформованості їх психолого-педагогічної культури.

Аналіз результатів проведеного діагностичного дослідження продемонстрував, що лише незначна частина батьків може спрямувати у правильне русло виховання своєї дитини, отже, більшість батьків потребують допомоги фахівців. Такою допомогою повинна бути діяльність соціальних педагогів, психологів, які сприяють всебічному розвитку дітей, та допомагають сім'ї у їх вихованні. Розуміння того, що саме в сім'ї закладається фундамент повноцінного фізичного і психічного розвитку дитини, спонукає соціальних працівників до пильного вивчення запитів, потреб і вимог сучасної сім'ї, тобто, до тісної взаємної співпраці з родиною.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження щодо визначення ролі соціального працівника у формуванні психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків можна зробити такі висновки:

1. Висока відповідальність батьків перед собою і суспільством за виховання своїх дітей вимагає від них значних знань у галузі психології, фізіології, валеології, педагогіки. Об'єктивно переважна більшість батьків вирізняється вкрай низьким рівнем психолого-педагогічної культури, що призводить до помилок і навіть тяжких наслідків у системі сімейного виховання, породжує сімейні трагедії. Попередити значну кількість педагогічних помилок батьків або пом'якшити їх вплив на особистість дитини допоможе вчасна цілеспрямована співпраця батьків з соціальними інститутами, формування їх психолого-педагогічної культури. Визначаємо психолого-педагогічну культуру батьків, як педагогічну підготовленість і зрілість їх як вихователів, що дає реальні позитивні результати в процесі сімейного і суспільного виховання дітей.

2. Підлітковий вік, характерний бурхливими біологічними та соціальними проявами поведінки, є одним із найбільш складних періодів формування зростаючої особистості. Підліток, оцінюючи свої здібності, успіхи, зовнішню привабливість, моральну сутність, соціальну роль в колективі, недоліки, емоційно переживає і намагається завоювати повагу та довіру оточуючих. На основі співвідношення між рівнем домагань і реальними успіхами у підлітка формується відповідно висока або низька самоповага. Найбільшою мірою вона залежить від оцінки підлітка батьками.

Як старший підлітковий вік було визначено вік у межах 14 – 17 років. Старшим підліткам притаманні такі риси: потреба в соціальному визнанні, усвідомлення самого себе, своїх можливостей, емоційна нестабільність, внутрішні конфлікти, прагнення до незалежності, пошук об'єкта для наслідування, пригніченість тощо.

3. Розглянуто зарубіжний досвід соціальної роботи щодо формування психолого-педагогічної культури батьків (США, Німеччина, Великобританія) та встановлено, що він є надзвичайно корисним для України, адже аналіз такого досвіду дає змогу знайти конструктивні моменти, які можна реалізувати в сучасному українському суспільстві. З'ясовано, що соціальні працівники в Україні також працюють у напрямку формування психолого-педагогічної культури батьків: при пологових будинках проводять школи відповідального батьківства, Центри соціальних служб надають соціально-педагогічні послуги, законодавством передбачено обов'язкову підготовку прийомних батьків, опікунів, батьків-вихователів, усиновлювачів.

4. Науково-дослідна робота з визначення ролі соціального працівника у формування психолого-педагогічної культури батьків була здійснена за допомогою проведення двох опитувань. Перше, спрямоване на визначення запровадженої роботи соціальними працівниками з батьками старших підлітків щодо формування психолого-педагогічної культури, проводилось серед фахівців центрів соціальних служб Миколаївської області. Друге опитування проводилось серед батьків і передбачало визначення рівня їхньої психолого-педагогічної культури.

Аналіз результатів проведеного дослідження продемонстрував, що лише незначна частина батьків може спрямувати у правильне русло виховання своєї дитини, отже, потребує допомоги фахівців. На основі проведеного діагностичного дослідження були розроблені рекомендації щодо покращення процесу формування психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблематики. Подальші наукові пошуки можуть бути спрямовані на проведення формувального експерименту з метою визначення дієвих методів формування психолого-педагогічної культури батьків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- 1.Алексєєнко Т.Ф. Сутність і структура педагогічної культури сім'ї / Т.Ф. Алексєєнко // Формування педагогічної культури батьків у діяльності освітніх закладів: досвід, перспективи / /Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. - Херсон: Олді-плюс, 2003. - 132 с.
2. Аллік Дж., Лайдра К., Реало А. та Пулманн Х. (2004). Розвиток особистості від 12 до 18 років: зміни середніх рівнів і структури рис. Європейський журнал особистості, 18, 445–462. <https://doi.org/10.1002/per.524>
- 3.Арват Ф.С., Коваленко Є.І., Кириленко С.В., Щербань П.М. Культура спілкування : Навч.- метод. посібн.-К.: ІЗМН, 1997.
- 4.Афанасьєва Т.М. Сім'я .- К., 1990.
5. Бойко В.В. Спілкування та взаємодія в процесі виховання. / / Радянська педагогіка. 1988, № 2
- 6.Бойко Ю.Р. Робота соціального педагога з різними типами сімей. К., 2013.
7. Головіна О. Спеціально для Нової української школи. Веб – ресурс НУШ 2017
- 8.Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: “Либідь”, 1997.
- 9.Горошнікова І.Г. Психолого-педагогічні аспекти формування соціально-правової культури учнів загальноосвітньої школи-інтернату // Актуальні питання сучасної науки: XII Міжнар. наук. інтернет-конф. / І. Г. Горошнікова // Електронний ресурс. – Режим доступу:<http://intkonf.org/goroshnikova-ig-psihologopedagogichni-aspekti-formuvannya-sotsialno-pravovoyi-kulturi-uchniv-zagalnoosvitnoyi-shkoli-internatu>
- 10.Дмитрук Т.В. Формування психолого-педагогічної культури батьків. Хмельницький -2013, 79 ст.

11. Коваль Л.Г., Зверева І.Д., Хлєбїк С.Р. Соціальна педагогіка / соціальна робота. – К.: ІЗМН, 1997. – 392 с.
12. Євтух М.Б., Носко М.О., Грищенко С.В. Соціальна робота в зарубіжних країнах : [навчальний посібник]. – [Видання друге, доповнене та перероблене]. – К. : СПД Чалчинська Н.В., 2016. – 169 с.
13. Захарчук К. Науково – виробничий журнал Охорона праці №1/2021
14. Коновальчук, І.М., 2015. Психолого-педагогічна культура взаємодії батьків з дітьми. Освітні інновації : філософія, психологія, педагогіка : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 3 грудня 2015 року. Суми: Вид-во «Мрія», с. 212- 216.
15. Костіна Т.О. Можливості юнацького віку для переосмислення гендерних стереотипів. Габітус. 2020. Вип. 12. Том 2. С. 155–159.
16. Кубицький С.О. Технології соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах: Навч. посіб. – 3-те вид. доп. і перероб. – К.: Міленіум, 2015. – 300 с.
17. Макаренко А.С. (1972). Книга для батьків (українською) . Київ: Радянська школа. с. 336.
18. Петряєвська Л.Г. Освіта батьків. // М., Владос, Гуманітарний видавничий центр, 1999.
19. Петрищев В. Культура сімейних взаємин між батьками і дітьми» - «Психологічна газета» № 45, 2006.
20. Постовий В. Г. «Сучасна сім'я і її педагогіка». — Київ, 1994 р.
21. Прокопів О.М. Стаття на тему: «Мета, завдання, етапи та методи дослідження з проблеми «Виховання підлітків, яким властиві лінощі»
22. Романовська Д. Батьківський всеобуч. — «Психологічна газета» № 43, 2006.
23. Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. Вікова психологія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 376 с.

24. Сидоренко В.К. Основи наукових досліджень / В.К. Сидоренко, П.В. Дмитренко. – Навчальний посібник для вищих педагогічних закладів освіти. – К.: РНЦ «ДІНІТ», 2000. – 260 с.
25. Сіленко А.О. Чусова О.М. Особливості юнацького віку, які впливають на розвиток особистісної рефлексії. Габітус. Випуск 54. 2023
26. Сімейний кодекс України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>
27. Стаднік Н.В. Теоретичні підходи до визначення сутності поняття «педагогічна культура батьків» ISSN 2308-3778
28. Стельмахович І.В. Українська родинна педагогіка. — Київ, 1996 р.
29. Сухомлинський В.А. Батьківська педагогіка. // Вибрані педагогічні твори Т.3. М.. 1981
30. Сухомлинский В. Вибрані твори : в 3-х т. [редкол.: О. Г. Дзевєрін (голова) та ін.]. Київ: Радянська школа, 1980. Т. 2. – 383 с.
31. Федяєва В. Авторитет і особистий приклад батьків у сімейній педагогіці м. Херсон
32. Черезова І.О. Психологія життєвих криз особистості : навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / І.О. Черезова. – Бердянськ, БДПУ, 2016. – 193 с.
33. Щуркова Н.Є. Нове виховання. М., 2001.
34. Юзефік Л.О., Купина Н.М. Організація роботи з батьками. — Тернопіль: Астон, 2002 р.
35. Ярмаченко М. Педагогічний словник. – К: “Педагогічна думка”, 2001.
36. За матеріалами сайту boguslav-cdut.at.ua/publ/pedagogichna_kultura_batkiv/1-1-0-4
37. Hilarski Carolyn. “Best Practices in Parenting Techniques.” In Social Worker’s Desk Reference, 2nd ed. Edited by Albert Roberts. New York: Oxford University Press, 2008.
38. Studentam.net.ua © 2008-2024 Педагогічна культура батьків

39. <https://careforchildren.info/what-we-do/pediatric-therapy/social-work-and-family-support>.
40. <https://onlinesocialwork.vcu.edu/blog/family-centered-practice-in-social-work/>
41. <https://psv.com.ua> Вікові особливості дітей і підлітків
42. <https://www.qui.help/blog/kharakteristiki-stavlennya-starshikh-pidlitkiv-do-batkiv>

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для соціальних працівників

Шановні респонденти!

В рамках бакалаврської роботи студентки ЧНУ імені Петра Могили проводиться опитування з метою з'ясування особливостей формування психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків.

Опитування анонімне! Всі результати будуть використані виключно в наукових цілях!

Дякуємо за участь!

1. На Вашу думку, чи актуальне сьогодні питання формування психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків ?

- так
- Ні
- Важко відповісти

2. Чи працюють соціальні працівники у напрямку формування психолого-педагогічної культури батьків?

- так
- Ні

3. На вашу думку, що таке психолого-педагогічна культура батьків старших підлітків ?

- Педагогічна підготовленість і зрілість їх як вихователів , що дає реальні позитивні результати в процесі сімейного і суспільного виховання дітей

- Система педагогічних знань , педагогічна та психологічна компетентність , які спрямовані на виховання дітей

- Інше;

3. Які, на вашу думку, можуть бути причини відсутності психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків?

4. Які форми роботи соціального працівника можуть бути ефективними у формуванні психолого-педагогічної культури батьків?

- Тестування та анкетування батьків і дітей
- Тренінги , практикуми , рольові та ділові ігри , що спрямовані на встановлення міцних морально - етичних зв'язків між батьками і старшими підлітками

- Різноманітні заходи на батьківських зборах - лекції , обмін досвідом родинного виховання , диспути , дискусії , консультації

- Інше;

5. Які рекомендації Ви , як соціальний працівник можете дати батькам старших підлітків для підвищення рівня їхньої психолого - педагогічної культури ?

Щиро дякуємо за участь!

Анкета для батьків старших підлітків

Шановні респонденти!

В рамках бакалаврської роботи студентки ЧНУ імені Петра Могили проводиться опитування з метою з'ясування особливостей формування психолого-педагогічної культури батьків старших підлітків.

Опитування анонімне! Всі результати будуть використані виключно в наукових цілях!

Дякуємо за участь!

1. Що, на вашу думку, являє собою психолого-педагогічна культура батьків старших підлітків?

- Педагогічна підготовленість і зрілість батьків як вихователів , що дає реальні позитивні результати в процесі сімейного і суспільного виховання дітей

- Система педагогічних знань , спрямована на виховання дітей

- Інше:

2. Чи, на Вашу думку, достатньо у Вас, як у батьків старших підлітків, сформована психолого-педагогічна культура?

- Так

- Ні

- Інше

3. Якщо розглядати психолого-педагогічну культуру як **систему педагогічних знань, педагогічну та психологічну компетентності, які спрямовані на виховання і розвиток дитини**. Як Ви оцінюєте свій рівень психолого-педагогічної культури?

- високий

- достатній

- низький

4. Які труднощі у взаємодії і спілкуванні виникають у Вас із Вашими дітьми найчастіше?

- Конфлікти через різницю в поглядах , бажаннях та потребах

- Непорозуміння через матеріальне становище сім'ї

- Недостатнє взаєморозуміння та повага один до одного

- Інше

5. Чи зверталися Ви до фахівців (соціальний працівник , соціальний педагог , психолог) для вирішення проблем, пов'язаних із непорозуміннями з дітьми ?

- так

- Ні

- Інше

6. Що , на Вашу думку , може бути причиною недостатнього рівня психолого-педагогічної культури батьків?

- Відсутність достатньої духовної близькості з дитиною - підлітком , соціальні проблеми
- Недостатній зв'язок з іншими виховними інститутами (дошкільними закладами , школою , позашкільними закладами)
- Невміння батьків критично оцінювати власну виховну діяльність , небажання знаходити причини своїх педагогічних помилок
- Інше

7. Які рекомендації з власного досвіду Ви можете дати батькам старших підлітків для налагодження стосунків з дітьми?

Щиро дякуємо за участь!

Тренінгове заняття на тему: Емоційне зближення батьків з дітьми

Тема тренінгу: Емоційне зближення батьків з дітьми

Мета: налагодження взаємодії між учасниками тренінгової групи і соціальним працівником; формування психолого-педагогічної культури у батьків; акцентування зв'язку емоційної близькості з батьками і успішної самореалізації дітей.

Завдання:

- Обговорити мету тренінгу та зустрічі;
- Познакомитися з учасниками і налагодити атмосферу довіри ;
- Обговорити і схвалити правила групи;
- Розглянути взаємозв'язок емоційної близькості дитини з батьками і її поведінкою;
- Обговорити сутність психолого-педагогічної культури;
- Поділитися очікуваннями та сподіваннями.

Ключові поняття: Знайомство, психолого-педагогічна культура, емоційна близькість, самореалізація, очікування.

Тривалість проведення: 70 хвилин

Формат проведення: очний; дистанційний (онлайн).

Структура заняття

Час	Активність	Матеріали для очного заняття	Матеріали для дистанційного заняття
5 хв.	1. Привітання	Бейджики, маркери. Технічні засоби: ноутбук, проєктор, екран. Презентація до Заняття 1 (слайд 1)	Технічні засоби: ноутбук. Презентація до Заняття (слайд1)
10 хв	2.Вправа «Момент пізнання»	Папір, ручки, олівці Презентація до Заняття (слайд 2)	Презентація до Заняття (слайд 2)
10 хв	3.Вправа «Чесноти»	Мікрофон Презентація до Заняття (слайд 3)	Презентація до Заняття (слайд 3)
10 хв	4.Вправа «Яблучко від яблуни»	Папір, ручки, олівці, маркери Презентація до Заняття (слайд 4)	Презентація до Заняття (слайд 4)
10 хв	5.Вправа «Назад у майбутнє»	Місця для сидіння, спокійна музика	Презентація до Заняття (слайд 4)

		Презентація до Заняття (слайд 4)	
10 хв	6.Інформаційний блок	Презентація до Заняття (слайди 6,7,8)	Презентація до Заняття (слайди 6,7,8)
10 хв	7.Вправа «Квітка почуттів»	Паперові квітки, олівці, маркери, ручки Презентація до Заняття (слайд 9)	Презентація до Заняття (слайд 9)
5хв	8. Завершення	Презентація до Заняття (слайд 10)	Презентація до Заняття (слайд 10)

1.Привітання

Вступне слово соціального працівника:

Добрий день, шановні батьки! Дуже приємно бачити вас на нашому батьківському тренінгу. Те, що ви завітали на цю зустріч вказує на ваше свідоме батьківство та прагнення до покращення формування вашої психолого-педагогічної культури. Багато хто з вас стикається з проблемами порушення поведінки дитини і труднощами в дитячо - батьківських стосунках. Як правильно поводити себе в певній ситуації спілкування з дитиною, як виховувати дитину щасливою, життєрадісною, впевненою та успішною, як бути емоційно ближче до власних дітей — усі ці питання розглядатимемо на батьківському тренінгу. Тема нашого сьогоднішнього заняття: «Емоційне зближення батьків з дітьми». На занятті ми аналізуватимемо вашу батьківську поведінку стосовно дітей, вчитимемося розуміти, що приховано за цією поведінкою, і як діяти, щоб поліпшити ситуацію».

(Слайд 1).

Батьківство – це велика , часом нелегка подорож на все життя. І така сама відповідальність. Батьки завжди залишаються батьками своїм дітям, якими б дорослими вони не були . Відповідальність за роботу над стосунками, над атмосферою розвитку, за емоційну близькість лежить на батьках. Діти мають рухатися вперед у батьківських надійних обіймах із відчуттям опори й надійної прив'язаності. Саме ті діти, які відчувають підтримку батьків за будь-яких обставин, – прагнуть розвитку і дійсно ідуть уперед, відважно досліджують світ. Маючи за плечима крила батьківських обіймів, ставши дорослими, діти зможуть перейняти відповідальність і передати свою любов і турботу далі – своїм дітям.

2. Вправа «Момент пізнання»

Соціальний працівник:

Емоційний зв'язок між батьками й дитиною – ключ до довірливих, сповнених любові взаємин. Прихильність дитини до батьків – це не даність, а результат тривалого процесу. Батьки, які прагнуть близькості з дитиною, мають знати, чим живе їхня дитина, до чого має інтерес, з ким дружить. Давайте просто зараз перевіримо, наскільки добре ви знаєте свою дитину. Пропоную вам виконати вправу «Момент пізнання». Для цього ви маєте відповісти на кілька питань:

(Слайд 2)

1. Як звати найкращу подругу (друга) вашої дитини?
2. Яка улюблена страва у доньки чи сина?
3. Ким мріє стати ваша дитина у майбутньому?
4. Чи знаєте ви всіх вчителів, які викладають предмети у класі вашої дитини?
5. Який улюблений предмет у школі ?
6. Який мультфільм найбільше подобався вашій дитині у дитинстві?
7. Якою була улюблена іграшка?
8. Яке улюблене свято?
9. Яка пора року улюблена і чому?
10. Яке хобі у вашої дитини ?

Соціальний працівник:

Якщо ви впевнено відповіли на всі питання , можемо вас привітати – ви маєте тісний емоційний зв'язок з дитиною. Якщо ж деякі питання викликали ускладнення – у вас є можливість поговорити про них з дитиною у домашній спокійній атмосфері, що лише сприятиме емоційному зближенню.

3. Вправа «Чесноти»

Соціальний працівник:

Кожна дитина має як певні позитивні якості так і негативні. Акцентуалізація батьків саме на позитивних якостях дитини сприятиме формуванню у дітей позитивного ставлення до себе та свого оточення, вихованню впевненості у собі та своїх освітніх і комунікативних можливостях, що є важливою запорукою всебічного розвитку.

А зараз, шановні батьки, пропоную вам виконати вправу «Чесноти». Вона полягає в тому, що батьки повинні закінчити речення, обравши для цього одну із позитивних якостей своїх дітей. (Ведучий передає мікрофон по черзі всім учасникам)

(Слайд 3)

1. Моя дитина найкраще за все вмє....
2. Я хочу більше часу проводити з дитиною , через те що вона

3. У моєї дитини найкращий....
4. Моя дитина може навчити мене....
5. Найкраща якість моєї дитини це....

Соціальний працівник:

Чи приємно вам визнати скільки позитивних якостей мають ваші діти ?

4.Вправа « Яблучко від яблуні»

Соціальний працівник:

Шановні батьки візьміть аркуш паперу, поділіть його навпіл, на одній половині напишіть свої негативні якості , а на іншій – негативні якості вашої дитини. А тепер порівняйте їх.

(Слайд 4)

Гадаю, більша частина присутніх зрозуміла назву вправи, порівнявши свої записи.

5.Вправа « Назад у майбутнє»

(Слайд 5)

Соціальний працівник:

Пропоную вам зручно сісти, заплющити очі, розслабитися і згадати себе у тому віці, у якому зараз знаходиться ваша дитина. А тепер уявіть, що ви у тому віці потрапили у майбутнє (тобто, у наш час) і зустрілися зі своєю донькою чи сином. Які емоції ви відчуваєте ? Чи подобається вам «новий» знайомий ? Чи хотіли б ви з ним потоваришувати ? Про що ви б хотіли з ним поговорити ?

6. Інформаційний блок

(Слайд 6)

Емоційний зв'язок між батьками й дитиною – ключ до довірливих, сповнених любові взаємин. Прихильність дитини до батьків – це не даність, а результат тривалого процесу. Тому одноразовий прояв любові до дитини й турботи про неї ще не означає, що дитина буде прив'язана до вас. Із іншого боку, й окремі конфлікти з дитиною не означають, що тепер емоційний зв'язок із нею порушений.

(Слайд 7)

Якщо дитина зможе сформувати безпечну прихильність до вас, це буде багато в чому корисним для неї. Діти, котрі встановили сильний емоційний зв'язок із батьками, мають вищі самооцінку й успішність у школі, краще ладнають із людьми й управляють стресом.

(Слайд 8)

Батьки можуть допомогти дитині розвинути безпечну прихильність. Для цього потрібно дотримуватися таких правил:

Будьте надійною опорою для дитини

Будьте уважні до дитини

Будьте передбачувані

Будьте чуйними у ставленні до дитини
Будьте емоційно відкритими
Не приймайте поведінку дитини близько до серця
Стежте за єдністю ваших слів і дій
Покажіть дитині свої очікування від її поведінки
Дозвольте дитині виявляти ініціативу
Установлюйте зоровий контакт
Терпляче ставтеся до дитячих примх та істерик
Показуйте прихильність до дитини, навіть якщо не можете завжди бути поруч із нею
Ви не зможете своєю любов'ю зіпсувати дитину

7. Вправа «Квітка почуттів»

Соціальний працівник:

І, на завершення нашої зустрічі, пропоную вам зробити квітку почуттів.
(Ведучий роздає батькам паперові квітки з декількома пелюстками)

(Слайд 9)

На кожній пелюстці цієї квітки напишіть позитивні емоції, пов'язані з вашими дітьми. Згадайте ті часи, коли діти були маленькими і ви тримали їх на руках, як вчили їх ходити, самостійно їсти, розмовляти. Свою квітку почуттів заберіть з собою додому і нехай вона буде вашим особистим ресурсом, який допомагатиме вашому відновленню, наповненню, духовному збагаченню.

8. Завершення

Дякуємо за увагу!

(Слайд 10)

Посилання на презентацію до тренінгового заняття:

https://www.canva.com/design/DAGF24N7Hmo/eEphTbd5uQI79TX6ENVO6w/view?utm_content=DAGF24N7Hmo&utm_campaign=designshare&utm_medium=link&utm_source=editor